Чистенький Їжачок потрапляє в зуби вовчиці

Сталося це так. Довготелеса, зауваживши, що хлопчик Їжачок надто забруднився, і не маючи часу з ним панькатись, вийшла за курінь і гукнула рудих вовченят. Зраділі з такої до себе уваги, руді вовченята з дзявканням і голосним вереском кинулись за Довготелесою на точок, навколо якого стояли незграбні листяні курені людей з роду Рудих Вовків, і завозилися з малечею.

Серед вовченят, що їх покликала Довготелеса, бігала Волохата. Вона доводилась дочкою Одноокій Вовчиці, яку в таборі називали просто Сліпою.

У Сліпої, ще як лежав сніг, народилося шестеро гарненьких, золотого кольору вовченят, але тоді ж цю щасливу матір спіткало велике лихо в особі страшного смугастого тигра.

Із шести золотеньких вовченят він з’їв п’ятеро; з’їв би й шосте, коли б на нього не натрапили Голомозий і товстий Кендюх. Вони вбили звірюку. Відтоді Волохата лишилась у своєї мами одиначкою, кучерявою, вгодованою, веселою і спритною. Вона була більша, краща за всіх своїх подруг, які вже мало не з другого тижня мусили роздобувати самі собі харч, бо було їх у кожної вовчиці по чотири, по п’ять, тимчасом як Волохата, одиначка, могла досхочу їсти молоко у своєї одноокої матері.

На точку Волохата перша підскочила до Їжачка, лизнула його теплим язичком у рот, у ніс, перекинула, залоскотала лапками його туге, ребристе, геть забруднене тільце.

Їжачок, хоч і мав лише два роки, однак теж був хвацький хлопчина. Він, скільки мав сили, вп’явся Волохатій у вуха, аж вона заскімлила. Але тим часом підбігли інші вовченята і за одну хвилину з брудного хлоп’яти зробили рожевенького білоголового чистунчика, так ніби він пройшов

п’ять купелей підряд. Забачивши на точку вовченят, до них кинулась геть уся дітвора табору, і швидко дзвінкий сміх і веселі вигуки заповнили геть увесь точок. Весела метушня долетіла і в кущі, де лежала Одноока Вовчиця. Вона нездужала після нещасливої зустрічі з диким кабаном. Добре, що лютий звірюка встиг лише розпороти їй півбока і ніскілечки не зачепив живота.

Однак і після цього вона одлежувалася вже п’ятий день. Тож до її хвороби приєднався ще й сильний голод. А тут ще вереск у таборі. Чи не пощастило двоногим десь на вловах?

Сліпа підвелася і сяк-так потяглася до куренів. Іноді в щасливі для мисливців хвилини їй перепадала не тільки якась необгризена кістка, а навіть цілі клапті смачних, іще теплих тельбухів.

Доручивши Їжачка вовченятам, Довготелеса повернулась назад до вогнища і взялася доминати козячу шкуру.

Люди з роду Рудих Вовків загалом майже круглий рік ходили голі. На дощі, негоду, сильні вітри взимку вони мало звертали уваги, спали залюбки на голісінькій землі, лише підклавши під себе шкури. Часом усе тіло бралося памороззю, білі ставали голови й бороди, а вони спокійно хропли собі. Але в Рудих Вовків була малеча: малечі ж, доки вона загартується, треба вкриватися теплим. Потім Руді Вовки страшенно любили прикрашати своє тіло. Ось на такі потреби і йшли шкури вбитих звірів.

У особливій пошані у чоловіків були лев’ячі і тигрові шкури, а надто хвости й пазури. Жінки задовольнялись меншим — прикрашалися шкурами здебільшого мирних тварин — кіз, оленів, зайців.

Але, щоб як слід виготовити цю окраску чи зробити доладно торбину для дитини, шкуру треба було як слід вичинити. Чинбарів же в цих людей ще не було, і вони самі розминали шкури з допомогою лише своїх

зубів і потужних щелепів. Цю роботу здебільшого доводилося робити жінкам, тим, що вже мали дітей. Увесь вільний час вони тільки те й знали, що жували ці шкури.

За цю роботу взялась і Довготелеса. Крім неї, біля вогнища, власне біля тліючої старої трухлої колоди, сиділа Печеричка, огрядна дівчина і, як завжди, вилежувалась Костяна Голка.

Печеричка пекла між розпеченими до червоного каменями кропив’яні корінці для споживи. Костяна Голка нічого не робила, лежала на боку і байдуже стежила за п’ятнадцятирічним Оленячим Рогом, що вовтузився з ратищем.

Міцними пальцями Оленячий Ріг розкрутив жилу, якою кам’яне вістря було прикручене у розщеплений кінець ратища, і повитягав та повикидав геть ті скалки, що лишились від наконечника, бо він розбився, ударившись об міцний дубовий пеньок. Жилу Оленячий Ріг поклав собі в рот, вона відвологла і зробилася гнучкою; далі він почав серед складених біля вогнища кремінців вибирати собі підходящий на нове вістря.

Такий уламок швидко знайшовся. Тоді Оленячий Ріг взяв його лівою рукою і, приклавши кінцем до більшого каменя, став оббивати легенькими ударами, щоб надати йому потрібної форми. За молоток йому правив крем’яний кругляк з рівно оббитим нижнім краєм. Упоравшись із своєю роботою, Оленячий Ріг дістав з-за плеча шкіряну торбинку і відчепив від неї оленячий ріжок з продовбаною на кінці заглибинкою.

Зауваживши, що Печеричка зацікавлено дивиться на його працю, хлопець зашарівся і ще гарячіше взявся до роботи, пишаючись перед нею своїм умінням.

Тепер він розіслав на лівій руці широкий лисячий хвіст, що, як окраса, був причеплений до торбинки, поклав на нього тільки що обтесаний камінець, міцно затиснув його в долоні четвертим і мізинним пальцями, наклав зверху ріжок — гострим кінцем до краю, а далі несподівано сильним рухом правої руки натиснув на ріжок. Крем’яний наконечник хруснув: від нього відскочила тоненька гостра скалочка.

Тоді Оленячий Ріг швидко пересунув ріжок далі, і, таким же способом відтискаючи скалочку за скалочкою, обійшов два краї вістря, після чого воно стало подібне до великого грабового листа.

— Слухай, Оленячий Ріг,— сказала нарешті Печеричка, милуючись красивою стрункою постаттю хлопця,— кажуть, ти так спритно тікав од Ведмедів, що в тебе аж цокотіли зуби.

— Уже й цокотіли,— виплюнувши жилу, почервонів Оленячий Ріг.— А що я мав робити один проти трьох хлопців, та ще на їхній землі! Однак кременю я все ж устиг прихопити стільки, що його вистачить на всі мисливські списи.

— А я от ніколи не бачила ще хлопців з племені Ведмедів,— зажурилася Печеричка і, блиснувши очима, додала:

— Кажуть, що наших хлопців ті Гірські Ведмеді можуть одним пальцем кинути на землю.

— Ти дурна,— ліниво підвелася на лікті Костяна Голка.— Одним пальцем! Та ти б тільки глянула на них! Животи попритягало аж до спини, і як не риються в землі, шукаючи кремінь, то гасають по урвищах за гірськими козами. А вже ж із тих кіз пожиток! Пхе! Не хлопці, а сухоребрі, цибаті журавлі!

— Я б не сказав так,— заперечив Оленячий Ріг,— бо як говорити правду, то ті сухі ребра не дуже заважають Ведмедям у бою.

— А все ж від них тхне...

— Пусте,— відповів Оленячий Ріг,— то так тільки кажуть,— і взявся знов до своєї роботи.

Тепер він обернув свій інструмент другим боком, де ріжок був обтесаний на зразок вузенького долітця. Притискуючи це долітце до широких боків наконечника, він швидко видовбав дві бічні заглибини для розщепин ратища і зробив це так вдало, що коли після закінчення роботи над наконечником приміряв його,— він сидів у розщепі, як улитий.

Отже, Оленячому Рогові лишилось тільки міцно прикрутити його, що він і почав дуже спритно робити. Не одриваючися від роботи, він сказав Печеричці:

— Ось чуєш? Виходь заміж у плем’я Гірських Ведмедів, одразу станеш схожа на суху бадилину; а це ж личить молоденьким дівчатам.

— Тьху, який ти дурний! — сплюнула Печеричка, кинувши, однак, насмішкуватий погляд на занадто вже кощаву Костяку Голку.— А чи ти ж сам не такий? Ось затягаєш, затягаєш пояс, а він усе спадає на ноги.

Це була чистісінька правда. Хоч тепла пора вже давно завітала в Оленячу Долину, однак мисливці живились майже самими корінцями. Олені десь забарилися. На корінцях же, як відомо, ситий не будеш. Тож, замість дальшої розмови, Оленячий Ріг мусив прикусити язика і віддатися своїй справі.

Міцно й моторно працювали його руки, обмотуючи раз по раз кінець ратища. Нарешті, коли прийшов край жилі, а наконечник так затиснуло, наче він вріс у той розщеп, Оленячий Ріг схопився на ноги і швидко зник у кущах. Спис вийшов навдивовижу славний, і тепер йому бракувало лише дичини.

Не встиг ще Оленячий Ріг і сховатися між кущами, як над табором пролунав крик маленького Їжачка. Це не були якісь забавки. Так не кричать діти, розбивши носа. Довготелеса кинулась на крик. Слідом за нею подалась і Печеричка.

Не поворухнулась тільки Костяна Голка. Не мала клопоту ще й з дітьми! І без того нема життя через товсту Печерицю і злостиву Довготелесу. Жуй шкуру та жуй! Хай і жує сама, якщо їй так хочеться!

Тим часом з Їжачком було так: він, увесь скривавлений, лежав на землі, а над ним стояла Сліпа Вовчиця і, припавши до розірваного горла дитини, пила її теплу кров.

Ніколи ще такого не траплялося в таборі Рудих Вовків. Чотириногі, їх щоденні, щонічні приятелі, незмінні товариші в полюванні, охоронці табору,— ніколи не дозволяли собі подібного навіть взимку, в найлютіший голод. Жінки попадали на траву і так почали кричати, що їх почули мисливці у найглухіших закутках Оленячої Долини.

Сліпа віщує страшну небезпеку

Табір перелякався такого вчинку. Для всіх було ясно, що де неспроста.

— Вовки починають поїдати вовків,— сказав Голомозий (йому ведмідь оббілував геть усю голову).— Це недобре. Це дуже недобре. Олені, які блукають тепер у Великому Лузі, олені, яких більше там, ніж у лісі листочків,— не прийдуть в Оленячу Долину або прийдуть і підуть, як тоді, коли з хмари впав камінь, коли розлетівся вщент верх Громового Дуба, коли на Оленячу Долину зійшов Великий Огонь і коли оленячі гурти, а слідом за ними і всі Руді Вовки троє сонць і три ночі бігли геть без упину аж до Сивих Вершин, що лежать на землі Гірських Ведмедів.

Ця мова скувала жахом людей з роду Рудих Вовків.

Але Голомозий, цей Вовк, що мав сили більше за всіх, що носив на шиї тридцять лев’ячих ікл і дев’ять ікл Великого Кота, які він поодбирав у тих звірів власними руками, цей Вовк, у вічі якому довго, без лиха для себе, не могла дивитись ні одна тварина,— потряс над головою списом, і тоді стало знову тихо.

— Лихо, небачене й страшне лихо! — гукнув він.— Адже люди з роду Рудих Вовків — великий і могутній народ. Чи не вони оце після снігу, як барилась і затягалась тепла нора, примусили її зійти на Оленячу Долину? Хай вона опиралась, чіплялась за кригу і голе гілля, насилала вночі морози, а вдень воду із снігом, та хіба-таки, зрештою, не підкорилась бажанню могутніх Рудих Вовків? І як потому почали швидко вбиратися в листя вільхи, осики, берези, дуби, як швидко вийшла вгору із землі трава, як швидко виповзли вужі з нір і залітали по долині хрущі!

— А це правда, це правда! — загукали тоді Руді Вовки.— Вона довго барилась, тепла пора. Довго не було спичаків, рогози і кропив’яних корінців. Але Вовки взялись до діла, взялись до діла всі до одного, і воно все з’явилось. Руді Вовки — великий народ. О, вони наполегливі й непоборні!

Тоді жінки, порозпускавши волосся, посідали на землю, чоловіки, розгорнувшись широким і густим цепом, рушили до Сліпої Вовчиці.

Сліпа Вовчиця дуже добре бачила рух серед своїх двоногих братів, однак їй і на думку не опало, що вони мають щось чинити супроти неї. Тож, замість тікати, вона лагідно закрутила хвостом і лягла на живіт поруч із своєю маленькою Волохатою, що одчайдушно розривала землю, де оце тільки заховався жучок. Людське коло тим часом стягалось все дужче і дужче, і коли мисливці зійшлися так, що поміж ними не проскочило б і мишеня, наперед вийшов Голомозий і обережно, але рішуче ухопив Вовчицю за в’язи. Двоє інших людей тут же скрутили їй ноги. Перелякана, передчуваючи щось недобре, вона заскімлила і почала щосили рватись із рук. Маленька Волохата нічого не розуміла.

Дивлячись на люте пручання мами, вона теж заплакала, підвівши мордочку вгору. Але на цей плач ніхто не звернув уваги.

Сліпу Вовчицю поклали під високим дубом осторонь від таборища. Тим часом уже звечоріло. Жінки й діти зносили паліччя й хмиз, чоловіки своїми кам’яними сокирами рубали підлісок, накладаючи зрубані дерева у височенні кладі для вогнища. Як усе вже було готове, як спалахнув хмиз та сухе паліччя, як зашумів і забурував вогонь, як потяглись до неба густі хмари їдкого диму і ліс навколо засяяв багряними відблисками вогнища,— тоді раптом десь з глибини лісу почулось якесь моторошне фурчання.

Нагадувало воно не то виття якогось жахливого невідомого звіра, не то стогін дерева у зимову люту бурю. Здавалося, що якийсь велетень, прив’язавши до мотуза сотні порожніх оленячих кісток, закрутив їх разом у повітрі,— так ревло і свистіло довкола.

Жінки й діти ту ж хвилину попадали на землю і, не підводячи голів, не озираючись, не відділяючись від землі, поповзли геть до табору.

Коли зникли діти й жінки, з різних закутків лісу показалися Голомозий, Око і ще п’ятеро літніх людей. Кожен з них крутив над головою прив’язані турячими жилами особливі, пишно розмальовані кістяні дощечки, що мали .велику силу страхати всіх ворогів, і не тільки страхати, а й підкоряти їх волі Рудих Вовків. Кожен з них був прикрашений лев’ячими хвостами, шкурами пантер, намистом із зубів хижаків і був розмальований червоною, чорною та жовтою фарбами.

Голова Голомозого увінчана була, крім того, парою турячих рогів, які попереджали всіх і все, що чіпати людей з роду Рудих Вовків так само небезпечно, як і ставати на єдиноборство з туром. Око не мав на голові ніяких прикрас; зате обличчя його було страхітливо розмальоване. Дві широкі смуги навколо очей робили його схожим на окату сову: Око мав усе знати, тобто все бачити, і для цього йому потрібні великі очі.

Що ближче підходили ці люди до вогнища, то сильніше й сильніше крутили свої чародійні кістяні цурки, аж поки зрештою фурчання від них не злилося в один скажений свист і рев.

Разом з цурками метлялись від сильних порухів лев’ячі хвости, пантерячі шкури і цокотіло намисто із зубів хижаків. Все це тонуло у багряних відсвітах вогнища, і видовище здавалося справді грізним. Але це був тільки початок.

Наблизившись до вогнища, Голомозий задержав свою цурку; це ж зробила й решта. Тоді наперед вийшов Око і, вийнявши гостро відточений крем’яний ніж, підійшов до осики, що стояла в центрі розкладених вогнищ. Це була величезна, на три людські обхвати, деревина з чудесною, рівною, начищеною вітрами, дощами і снігом корою. При світлі вогнищ кора здавалася ще чистішою, а її соковита гладизна ще свіжішою.

До Ока швидко підійшов товстий, зовні незграбний Кендюх, удвоє ширший у плечах за звичайних людей. Його прикрашала тільки вузенька смужка із хутра і два зуби Великого Кота — махайродуса, найстрашнішого хижака тигрячої породи, який будь-коли існував на землі. Обоє — Око і Кендюх — обстежили кору на осиці і обережними прорізами накреслили високий, у людський зріст, прямокутник.

Зробивши це, вони взялися вирізати окреслений шмат кори; вирізали його вони, проте, лише з трьох боків — зверху, збоку і знизу, так що по закінченні роботи кора мала відхилятись, як двері.

Навколо стало зовсім тихо. Тим часом Око повними глибокої таємності рухами вийняв із торбинки, яка висіла в нього при боці, кілька шматків кольорової глини — червоної, жовтої, чорної — і поклав усе це на товстий шкіряний щиток, який уже тримав у руках Кендюх. Усі завмерли в німому напруженні.

Тоді Голомозий, узявши палицю, вдарив легенько у порожню липову колоду, і слідом за ним у такі ж колоди почали бити ще троє людей. Ліс та й уся Оленяча Долина наповнились гомінкими звуками, що дедалі дужчали, аж поки розкотилися звучними й тривожними переливами грому.

Око тим часом узяв із рук Кендюха гострий крем’яний різець і обережними, але певними рухами почав водити ним по засльозеній сніжно-білій м’якизні осики, замащуючи в міру потреби прорізи чорною і червоною фарбою.

Спочатку з-під рук Ока з’явився чудесний олень-самець. Намалював його Око так, що він стояв головою геть від Голомозого, отже, від усього роду Рудих Вовків. Відкинувши назад густі роги і витягаючи вперед морду, він мчав, скільки було в нього сили, на південь від Великої Ріки. Велика Ріка була з півдня граничним краєм землі Рудих Вовків. Намалював її Око широкою жовтою смугою, що в’юнилась серед вилоподібних, з червоними кронами стовбурів дерев.

Отож, тікаючи на південь від Великої Ріки, олень утікав від Рудих Вовків.

Голомозий тривожно ворухнувся (з ним разом затанцювали причеплені до спини лев’ячі хвости) і гомінко, з похмурим завзяттям ударив на тривогу: біда, мисливці, лихо наближається, готуймось, готуймось, бо не можна баритись і хвилинки!

Руді Вовки здригнули. Чи ж їм не розуміти того, що станеться з ними, коли тільки вони дозволять оленеві утекти?! І ось вони, всі як один, кинулись до списів і, потрясаючи ними, розгорнулися бойовим ладом навколо свого ватажка Голомозого. Та не дрімав і Око. Він уже давно, може, ще раніше, ніж Голомозий, спостеріг небезпеку і кинувся рятувати становище. Руки його швидко запрацювали, перегороджуючи

шлях звірові цілими хащами намальованих кущів, за якими поховалися вже мисливці.

Одночасно з цим Голомозий, що напружено стежив за подією, притримав свою палицю, не відриваючи її, однак, від колоди; колода озвалась ледве чутним гудінням, закликаючи мисливців до уваги, застерігаючи їх від похапливості. Попригинавшись аж до землі, поприховувавши ратища поза спинами, Руді Вовки ступили крок.

Колода знов задудніла, немов вітер у забутий ріг. Руді Вовки ступили вдруге, але знову так, що не озвалась і травинка. Навіть вітер ущух.

Звір зупинився. Його вуха були сторожко наставлені. Він прислухався. Руді Вовки теж завмерли на самих пальцях ніг, лише Око, раз по раз міняючи фарби, не спинявся ані на хвилинку. Звір уже вгамувався, спокійно нахилив голову і почав скубти зелену травицю,— її малює Око зеленою глиною.

Навколо такий простір, так далеко видно, навколо такий тривкий спокій! Нікому і на думку не спаде, що там, за кущами, у напрузі, готові кожну мить кинутися вперед, причаїлися мисливці.

Однак Голомозий іще приміряє: чи не занадто велика відстань між звіром і людьми, чи не занадто розкидане коло мисливців? Але ось ніби все гаразд. Тоді Голомозий торкає палицею колоду. Так обзивається вітер, зачепившись за пень Громового Дуба.

Мисливці розгинаються, роблять крок нечутно й скрадливо, стискають коло все тісніше й тісніше, аж поки охоплюють з усіх боків осику, а за нею і намальованого на ній звіра. Він, власне, опинився в "мішку". Білий світ для нього закритий з усіх боків.

Олень у розпачі. Він метається, кидається з одної сторони в другу.

— Вже час, час! — кричить тоді Голомозий.

Липові колоди, що перед тим лише ледве-ледве дудніли, захлинаються від зливи переможних ударів.

Звір, повний жаху, мчить, шукаючи виходу з пастки, але дарма!

Навколо, куди тільки він поверне свої очі,— скрізь, скрізь відважні й спритні мисливці із роду Рудих Вовків. Але вони не лише відважні, а й завбачливі. Ось палиця в руках Голомозого востаннє опустилась на колоду і німо завмерла. Завмерли й мисливці,— всі, крім трьох, що стояли збоку Оленячої Долини. Вони розгорнулися віялом, відкривши перед звіром вільну дорогу до річки, вільні шляхи до Оленячої Долини. Звір тієї ж хвилини скористався з нагоди!

О, як він плигнув! Як він помчався, а слідом за ним полетіли радісні вигуки, задоволений регіт, бо він робив лише те, чого хотіли мисливці, бо він біг туди, де вони хотіли його бачити,— на великі простори Оленячої Долини. Гей, оленю, біжи, біжи, ряснорогий, біжи здоров!

Коло, яким оточили були Руді Вовки оленя, означало, що вони підкорили його своїй волі, що вони владарі над ним; вони можуть зробити з ним, що хочуть. Вони могли б його просто вбити. Але вони цього не зробили. Засвідчивши перед ним всевладну міць, вони дають йому волю. Хай не боїться Оленячої Долини, хай не страшиться відважних мисливців, хай повертає, як завжди, на своє літнє пасовище, бо так хочуть мисливці з роду Рудих Вовків.

Око, мокрий від напруги, уступається вбік від осики. Він виснажився від пережитого хвилювання і тієї сили у ньому, що викликає звіра на дереві.

Кендюх важко сопе і, не встигши сісти, вже куняє.

Шум гонитви і клекіт колод поволі стихають. З оленем покінчено. Тепер треба повернутися до Сліпої Вовчиці, що так вчасно зачула небезпеку, яка ото була звисла над родом, і попередила Рудих Вовків про можливе нещастя.

Мисливці хапають пломенисті головешки і йдуть до Громового Дуба, де лежить Сліпа. Вони так вдячні їй. Стають у коло і все щастя вдячності виливають у буйному танці. Зараз вони вже не бояться нікого й нічого. Їх ноги ступають міцно, плечі розгинаються гордо, очі сяють сміливо, так само, як оці вогнисті головешки. Сліпа Вовчиця злякано скавулить, але Око умовляє її не боятися.

Їй немає чого журитися. Чи ж багато на світі є таких вовків, яким випадає на долю щастя — врятувати цілу громаду!

Око говорить так щиро і так переконливо! Вовчиця затихає. Тоді її беруть на руки; двоє дужих людей зв’язують їй ноги, відтягають назад голову і так тримають, поки Око здіймає з себе шкіряну торбину — цебро, почорніле від висохлої крові. Настає урочиста хвилина.

Всі напружено стежать, як, підставивши цебро під горлянку Сліпої, Око вправним рухом ножа розрізає їй жили на шиї. Сліпа тіпається. З пащеки її вирива́ється хрипкий клекіт. Червоногарячими цівками ллється її священна кров у шкіряне цебро. Ось скотилась остання червона росинка. Всі мисливці стають у коло. Перший розгарячілими вустами припадає до цебра Голомозий.

Оббілований череп його увесь зритий глибокими жовтими шрамами; де шкіра не здерта, там видно пасма довгого посивілого волосся. Сиві довгі брови грізно нахмурились, ховаючи маленькі блискучі очі. Він випив три ковтки і, вмочивши у кров пальці, наклав їх собі на ніс, на вуха, на очі, на вістря списа — хай чують і бачать так непомильно, як це робила Сліпа Вовчиця.

І поки те ж саме роблять один по одному мисливці, починають гриміти колоди. Гримлять вони переможно і впевнено, сповіщаючи Оленячу Долину: Руді Вовки вжили всіх заходів, щоб забезпечити своє життя й панування в долині!

З усього населення табору найнещаснішою почувала себе Волохата. Плачучи тоненько й жалібно, вона оббігала всі кущі, всі закамарки навколо куренів, але мами, люблячої, ніжної, теплої, ніде не було. Байдуже огризались на неї вовки і гримали вовчиці: у них самих було досить клопоту чи з кістками, чи з вовченятами.

Тоді Волохата прийшла до куренів, сіла на задні лапки і, втупивши оченята в темне, зоряне небо, завила тужно й голосно.

Це голосіння дійшло навіть до вічно куняючого Кендюха. Розплющивши очі, він обережно простяг свою тугу й жилаву руку, узяв за загривок щеня, поклав його собі між коліна, знову заплющив очі і, сидячи, захитався в такт дуднінню колод...

Великий луг. Чорні вовки полюють на оленів. Небезпека пливе з озер

Це був здоровенний чорний молодий вовк. Відвага й сила бурхали в його широких, міцних грудях, у жилавих невтомних ногах. Це почуття сили й певності і примушувало його так нетерпляче й одверто вороже поглядати на ватажка вовчої зграї, що тільки й знав вигадувати всякі штуки, гідні хіба поганої гієни. Відкидаючи відвагу, прямий незудержний наскок, ватажок завжди знаходив тисячі причин виправдати своє боягузтво: то гурт оленів був занадто великий, то серед них було багато лютих досвідчених самців, то, зрештою, місцевість видавалась несприятливою. Тим-то в своїх нападах на оленів старий ватажок здебільшого використовував якусь сторонню нагоду: або вів зграю слідом за левом, поява якого наганяла жах на тих травоїдів, або й просто підсліджував окремих самиць із тих, що одбились від гурту.

Через це, хоч Великий Луг кишма кишів оленями, вовки не завжди мали змогу їсти стільки, скільки хотілося.

Ось чому сьогодні, коли ватажок повів зграю слідом за левом, молодий чорний вовк рішуче виступив уперед і став поперек дороги. Чи була рація плентатись саме цією стежкою? Хто скаже, що цей лев сьогодні голодний, що йде він саме на лови, а не кудись у лігво чи до берега пити воду?

Та й, зрештою, вовк є вовк — відважний і гордий звір, якому відкрито всі шляхи Великого Лугу.

Отож молодий вовк гордо вийшов уперед і рішуче став упоперек стежки. Ватажок аж знетямився, та тільки на недовгий час. У дальшу мить він вишкірив свої довгі ікла і загарчав так, що в молоді, якої було досить у зграї і яка рішуче співчувала своєму товаришеві, аж похолонула кров.

Це була грізна пересторога. Проте на молодого вовка вона не справила ніякого враження. Він стояв, наполовину обернувшись, гордий і сильний, готовий за всяку ціну відстояти своє право на бунт. До того ж ватажок йому здавався більш старим, аніж завзятим і дужим.

Пхе! Як він йому надокучив, як йому набридло це все! Будь-що-будь, а сьогодні треба покінчити з цим старим опудалом раз і назавжди. Тож молодий, замість уступати з дороги, зневажливо гаркнув:

— З нього порохнява вже сиплеться! Хто вовк,— гайда за мною!

Молодь заворушилася: перед ними стояв красунь-молодик, сміливий, як лев, відважний, як тур. З ним можна пожити й порозкошувати, як самі захочуть.

Ватажок зрозумів цей рух. Зграя виходить з покори. Далі гаяти часу не можна. І він з тим напруженим спокоєм, який, однак, страшніший за найлютішу похапливість, пішов на бунтаря. Цей стояв і чекав. Хе! Старе опудало! Воно ще намагається прискати. Проте час уже з ним покінчити. І молодий вовк враз зібгався в купу м’язів, гаркнув і кинувся на ватажка.

Всім було зрозуміло, що проти цього вихору сили не вдержався б і найсильніший із найсильніших звір. Та старий ватажок не даремне жив так довго на світі. І не такі молодці у свій час намагались перегризти йому горлянку, проте з них лишились тільки шматки м’яса, а він ще й досі гуляє по Великому Лугу. З досвіду минулих боїв він знав також, що в таких смертельних змаганнях, крім сили, потрібна ще й обачність та хитрість,— до чого завжди з таким презирством ставляться самовпевнені молодики.

Тим-то, замість прийняти удар грудьми і зчепитися лапами, ватажок несподівано присів, міцно упершись у землю ногами. Цього якнайменше сподівався супротивник. Отож замість грудей ворога передні лапи його хапнули тільки повітря. Не здержавши рівноваги, відважний молодик полетів сторч головою на землю. Це було так несподівано, що він на хвилину наче закляк, а коли очуняв, картина бою вже зовсім змінилася. Розпластаний, він лежав голічерева на землі, тимчасом як щелепи ватажка наближались до його горлянки.

Молодик метнувся вгору, намагаючись вивернутись і звестись на ноги. Це до певної міри йому пощастило. Підкинутий угору ватажок дещо зсунувся набік, але не звалився зовсім: щелепи його вже змикались на горлянці супротивника. Молодий вовк, якому стало забивати дух, вдруге, і тепер уже з розпачем, метнувся вгору. Він забув про всі свої наміри, і єдиним бажанням його було вирватись, вирватись хоч би що і дихнути на повні груди. І цього разу, як і перше, супротивник злетів угору, та не зірвався.

Вовча хватка має особливу властивість: це мертва хватка, коли щелепи зводить, кам’яніють м’язи, діючи вже незалежно від бажання звіра.

Молодик захарчав. Він шарпався, стрибав, рвав пазурами землю й траву. На якийсь момент все згрудилось, збилось, сплелось у якийсь чорний клубок. Але бій не викликав уже жодного сумніву щодо свого трагічного кінця. Тоді зграя, а власне ті старі вовки, для яких перемога ватажка була їхньою перемогою, раптово відчула в собі напад дикої люті. Вони, а слідом уже й молодики, кинулись на переможеного, і через хвилину від нього залишились тільки кістки та дрібні шматки перемішаного з шерстю, землею й нутрощами м’яса.

Це була остання перемога старого ватажка. Закінчивши криваву розправу, він нараз відчув, що він уже не той, колишній, що він справді старий, що переможний бій, який колись тільки зміцнював його м’язи, сьогодні пригнітив його самого: незнайоме, але тим прикріше почуття слабкості й німа втома проповзли по його жилах. Та ватажок був надто досвідчений, щоб саме тепер показати зграї свою неміч.

Навпаки, як тільки все закінчилося, він голосно гаркнув до збору, і, намагаючись бути таким, яким був завжди, твердо виступив наперед.

Зграя, не озирнувшись, але все ж трішки здивована, рушила слідом за ним: ватажок, замість бігти за левом на захід, як це було визначено ще перед боротьбою, круто повернув на південь, у саме серце Великого Лугу.

Це була неоглядна, довга й широка рівнина, що слалася з лівого берега повноводої Великої Ріки.

Ріка пливла розгонистою дугою з південного сходу на південний захід, відокремлюючи своєю могутньою течією Великий Луг від Оленячої Долини.

Відкрита рівнина Великого Лугу з ранньої весни, як тільки сходив сніг,— а сходив він тут раніше, ніж на північнішій і порослій кущами та лісом Оленячій Долині,— вкривалася зеленим килимом трав, притягаючи цим незліченні гурти травоїдів — зубрів, турів, носорогів, а найбільше оленів.

Тепер сотні й тисячі гуртів рясніли сіро-коричневими островами поміж дрібненькими озерцями, протоками й сагами, що виблискували тут і там серед цього трав’яного моря.

Вовки добре знали цей луг і знали його з поганого боку. Це було найгірше місце для відкритого нападу. Боязкі наодинці, травоїди, з’єднані в гурти, робилися смертельно небезпечними. Помітивши ворога, вони збивалися в тісне коло, причому так, що самиці з телятами потрапляли в середину, а міцні, розлючені, готові недешево продати своє життя самці ставали по краях.

Близькість ворогів,— а з них найстрашніші були вовчі зграї — надавали мирним тваринам грізної рішучості; досить було ватажкові вирватись наперед, як уся маса з’єднаних у гурт травоїдів кидалась на напасників лавою. І горе було тоді тим із них, хто не встиг вчасно проскочити вперед чи заховатись у хащі,— від них залишалась тільки кривавиця, перемішана з землею.

Ось через що новий напрям, який обрав ватажок, трохи збентежив зграю, бо не один старий вовк був свідком таких-от розправ. Однак цього збентеження ватажок не помітив чи не хотів помічати. Можливо, він щось надумав путяще: такий же бувалий вовк не ступить і кроку, завчасу не обміркувавши наслідків.

День був жаркий і сонячний. З пагорка, що його оце перебігали вовки, відкривалася пишна картина: скільки сягало око, розляглися луги, перетяті срібними смугами річечок, заток і озер. Хмари птахів шугали над цими просторами, перелітаючи з одного плеса на друге.

Тут були важкі крижні, крячки, гуси, лелеки і безліч дрібної пташини: бекасів, куликів, чайок і мартинів. В глибших озерах табунами плавали довгошиї красені-лебеді, а біля них ширяли курочки, лиски, норці. Всі вони сповняли повітря галасом, свистом і шелестом крил, хлюпотінням води. Поміж озерами, тонучи по черево у високій траві, блукали гурти оленів, кіз, масивні темно-бурі постаті зубрів і турів. Та все ж найбільше паслось оленів, гурти їхні здавалися справді незліченними.

Окремо біля кожного гурту стояли самці-сторожі. Вибравшись на пагорки, вони чутливо наставляли вуха й ніздрі, перехоплюючи всі запахи, які приносили вітри з усіх боків Великого Лугу.

Сьогодні Луг був у великому неспокої. Замість того, щоб мирно скубти траву, олені тулилися, неспокійно відбиваючись від якогось незримого ворога,— трясли головами, стріпували шкурою, гнівно й нетерпляче били об землю ногами.

Деякі, облишивши пашу, спускались до озер і так глибоко залазили у воду, що з неї виднілись тільки їх ніздрі та вуха.

Що ж сталося тут на рівнині? Ватажок вовчої зграї зупинився і прислухався. Увесь луг тонув у глухому дзижчанні, що стишувалось і ледь-ледь бриніло, коли вітер віяв у глиб лугу, і наростало, коли він повертав до озер. Вовк відразу зрозумів, у чім річ.

Треба було тільки глянути вгору: весь простір понад травою коливався від танцю незліченних роїв озерних комах. Тут були хмари мошок, комарів і особливих оленячих гедзів, їх самих вистачило б, щоб викликати переполох на Великому Лузі. Завдаючи нестерпних мук тваринам своїми укусами, вони водночас відкладали на їх шерсть яєчка. З яєчок згодом виходили черв’яки, що, просвердливши шкуру, залазили в тіло тварини, збільшуючи і без того люті її муки. Ось яка загроза нависла над спокійними просторами Великого Лугу.

Ватажок, глянувши вгору, поспішав сховати носа в траву. Досить було хвилину потримати нерухомо голову, щоб один із летючих роїв опустився йому на писок, заліз у рота, понабивався у вуха, обсів товстим шаром орбіти очей. Молоді вовки жалібно заскавучали: їхня тоненька шкура і гладенька шерсть були поганим захистом від отих кровопивць.

Тоді ватажок з усієї сили рвонувся вперед. Загойдалась трава, затанцювали верхні листочки й квіти, збурюючи комарині зграї і своїм шелестом та коливанням не даючи їм змоги доп’ястися до живої поживи. Вовки помчали слідом за ватажком.

Першим не витримав гурт оленів, що пасся біля довгого, вигнутого підковою лиману. Тепла стояча вода його, що не доходила й по коліна оленям, була зручним місцем для розплодження мошок і комарів, тому їх тут носилося більше, ніж деінде на Великому Лузі. Даремно олені відбивались від них, даремно шукали собі порятунку в воді. Нічого не допомагало. В’язи зводило від безперестанного відбивання, і все тіло горіло, немов у вогні.

Тоді гурт не витримав і кинувся на північ, туди, де за Великою Рікою розстилалась поросла густими кущами й перелісками суха, позбавлена боліт Оленяча Долина.

Почин цього гурту був сигналом для всього Великого Лугу. Гурти, гнані одним єдиним бажанням — швидше вирватись із цього жалкого пекла, повернули на північ. Гурт зливався з гуртом, а ці масиви теж з’єднувалися з іншими такими масивами, аж поки мало не весь Луг укрився однією суцільною срібно-брунатною масою, що затопляла весь обрій.

Луг застогнав, хитнувся від тих незліченних оленячих ніг. Хмари ґедзів і мошви збились високими стовпами, що не відставали, проте, ані на крок від утікачів, через велику тісноту ще беззахисніших, ніж там, біля озер, де їм була принаймні змога хоч обмахнутись головою.

Використовуючи цю нагоду, комахи все густіше й густіше осідали на цю рухому, таку грізну і водночас беззахисну масу, і швидко вся лава оленячих спин покрилась немов простирадлом, зітканим із легеньких комариних крилець.

Рятуючись від цього вогняного накриття, олені тікали дедалі швидше, аж поки втеча обернулась у панічний потік незудержного бігу.

Старий вовчий ватажок сильним подихом втяг у себе повітря. О, як воно тепло й привабливо запахтіло молоком самиць, ніжним м’ясом телят! Ого! Тут сьогодні буде поживи гострим вовчим зубам! Визначивши із сили запаху, що гурт уже недалеко, ватажок владно гарикнув, і зграя відразу розділилась надвоє.

Одна частина на чолі з ватажком засіла на місці, друга, керована старим досвідченим вовком, помчала в обхід.

Ватажок, лишивши свій загін у закритті, обережно поповз уперед на пагорок оглянути місцевість. Незважаючи вже на мошву, він підвів голову, як міг високо, і глянув на рівнину. І як тільки глянув, враз зібгавсь і завмер.

Вся рівнина від краю до краю жила й рухалась, суцільною лавою насуваючись на місце, де ховались вовки. Тоді ватажок скільки сили метнувся назад, і за ним, не розбираючи дороги, побігла і вся зграя. Всім було ясно, що справа тут іде не про щасливе полювання, а про врятування власного життя. Завдання тепер полягало в тому, щоб раніше, ніж їх наздоженуть передові лави оленів, вискочити з лінії їх шляху вбік, бо інакше вдруге їм уже полювати не доведеться.

Вовки напружували всі сили, але це не поліпшувало їх становища. Занадто близько були вони від оленів і занадто широкий був фронт цієї летючої срібно-брунатної хвилі. До того ж вона щораз більше наростала, бо прилучалися ті олені, що паслись попереду і з боків. Через це лінія

фронту мінялась щохвилини; передові загони лишилися позаду, і фланги то відставали, то виривались далеко вперед, мов вогняні язики під час пожежі в степу.

Вовки заметушилися. Сподіваючись вирватись у фланг, вони з усього розгону напоролись на бічний загін. Шлях на волю був перетятий. Лишився один вихід — бігти скільки сили вперед.

Але не самих вовків спіткала ця доля. Ось праворуч майнув велетенський хребет владаря полів і лісів — Великого Кота — махайродуса.

Це була самиця, мати двох гарненьких волохатих кошенят. Учепившись зверху в хребет матері, вони зляканими і водночас цікавими очима дивляться навколо. їм зручно й цілком безпечно на цій могутній спині, і вони ніяк не второпають, чого це їхня мама так шалено тікає. Однак звір розумів, що ні його сила, ні ікла тепер уже ні до чого, і він тікає, покриваючи за один стрибок три лев’ячі скоки.

Поруч нього, не розбираючи шляху, трюхикали гієни, мчали вовки, лиси, пантери і безліч всякого іншого хижого звіра.

Не рухався з місця лише носоріг. Метушня, що струснула рівнину, здалася йому якимсь поганим жартом, що мав на меті тільки одно: завдати йому прикрості. Зачувши важкий тупіт оленячих ніг, травоїд обернувся в той бік.

Маленькі очі його заблищали зловісними вогниками. Однак ніхто аніскілечки не зважав на цю грізну пересторогу. Тоді, виставивши вперед свій страшний ріг, велетень кинувся на винуватця,— на того оленя, що перший потрапив йому на очі. Пронизаний до середини, олень високо підлетів угору, але на його місце набігло ще п’ять, десять, сто інших оленів. Все змішалося в одну купу живих тіл. Купа ширилась, виростала вгору. Задні лави, які не мали змоги бачити, що робиться тут,

натискали на передніх, а ці, затиснуті поміж ними й носорогом, з усіх сил старались вирватися з пастки. Вони скакали, падали, підводились і знову скакали через спини своїх товаришів, через хребет носорога, що могутніми ударами намагався пробити собі дорогу. Проте ці жахливі удари дедалі слабшали; затиснутий з усіх боків, придавлений згори, велетень нарешті мусив зупинитися. Згодом самі собою підігнулися в нього коліна, і могутній звір потонув під горою оленячих тіл.

Вовки утікали. За годину вони нагнали ведмедя. Він уже геть вибився з сили. Він сопів, аж харчав, на язиці в нього не лишилось ні краплиночки вогкості. Одчайдушність становища надавала ведмедеві грізної, але безнадійної рішучості. Звівшись на задні лапи, він вишкірив зуби і став чекати на ворога. Проте він краще розумів становище, ніж товстошкірий, але не досить розумний носоріг. Що значила ця ведмежа сила й відвага супроти сліпої стихії, в яку обернулись лагідні травоїди?

Тим-то майже в останню мить ведмідь облишив свій безглуздий намір і кинувся далі навтіки. Тільки тепер він угледів високу дебелу вербу, що самотньо зеленіла над маленьким озерцем. Тут він знайшов уже трьох диких котів, дві пантери і ведмедицю з ведмедятами. Для всіх знайшлося по гілці.

Три довгі години вовки мчали слідом за Великим Котом з кошенятами на спині, поруч із левом, випереджаючи гієн, перескакуючи через всяку дрібну звіроту, держачи свій шлях неухильно на північ, де протікала Велика Ріка. Місцевість зарясніла кущами, показалися групи кучерявих дерев. Велика Ріка! Велика Ріка! Ще трішечки, і там, на березі, можна сховатись у непролазно густих чагарях. Але ці надії були марні. Першими до річки прибігли не вовки, а якийсь боковий оленячий загін. Вибігши до берега, олені на мить зупинились. Ріка, що в цьому місці робила крутий заворот, підмила берег, і він спускався прямовисною стіною. Стрибати з такої висоти було небезпечно, і загін, шукаючи кращої переправи, кинувся вздовж берега.

Тепер вовки, а разом з ними і всі інші хижаки, опинились у пастці. Скрізь: спереду, збоку і ззаду пливло море оленячих голів. Відстань між ними і захопленими в пастку звірами щохвилини зменшувалась. Нарешті вже зовсім близько почулось важке дихання травоїдів. Заскавуліло якесь чавлене ратицями звірятко.

Великий Кіт перший знайшов вихід із цього становища. Не думаючи про наслідки, він туго присів і, метнувши своє тіло на п’ять метрів угору, упав на тісно збиті спини оленів і вже по них, як по живому мосту, помчав шукати порятунку.

Кошенята поприлипали до спини матері; тепер вони зрозуміли грізну небезпеку і напружили всі сили, щоб удержатись і не попадати під ноги оленям.

Вовчий ватажок заскавулів і, наслідуючи Великого Кота, так само стрибнув. У цьому був його порятунок. Великий олень з усього розгону стусонув вовка під ребра, і він, перекрутившись у повітрі і разом з тим перелетівши простір до берега, шубовснув у воду.

Тим часом, поки хижаки шукали порятунку, а олені броду, в хвості втікачів відбувалося щось інше. Панічна втеча солодком’ясих травоїдів з Великого Лугу переполохала все хиже царство.

Перші слідом за втікачами пішли вовчі зграї й гієни. Спокійніше тримали себе леви і Великі Коти. Всі вони мали сильні м’язи і страшні пазури та пащеки. Одним ударом лапи лев ламав хребет оленя-самця.

Великий же Кіт у безумній і лютій відвазі кидається навіть на носорога й мамута. Розриваючи панцири скостенілої шкури, він доривається до потужних шийних хребців, і вони тріщать під зубами, як тріщить оленяча кістка в пащі гієни.

Тепер усі ці хижаки, не поспішаючи, але й не затримуючись, посунули слідом за травоїдами в Оленячу Долину — володіння людей із роду Рудих Вовків.

Оленячий Ріг змагається з Кендюхом. Руді вовки полюють. Небезпека звисає над табором

Оленячий Ріг був сам не свій від задоволення й щастя. Та вони вже пливуть! І яка ж їх сила! Увесь обрій, увесь берег, уся вода — самі тільки олені. Он серед них, мов потужні горби,— тури. Які дужі, які могутні! Кожного б вистачило, щоб наїлися всі люди з роду Рудих Вовків.

Кендюх мовчав, умостившись якнайзручніше на своїй гілці, бо обоє сиділи на високих деревах, з яких річку і Великий Луг видно було мов на долоні.

— Хе, вони пливуть! Руді Вовки — могутній народ, вони примушують звіра робити так, як це потрібно людині. Ще не втратили сили плечі Голомозого, ще не хиблять пальці Ока, ще є грізна дужість у руках та списах всіх мисливців. То як же звір може зробити не так, як його примушено зробити учора вночі!

— Біжім, біжімо до своїх,— метушився Оленячий Ріг.— Треба все розповісти. Хай вони збираються. Надто вже всі позатягали пояски. Надто вже набридли ті кропив’яні корінці. Хай поласують свіжим, теплим, соковитим м’ясцем.

Товстий Кендюх, не повертаючи голови, глянув на хлопця. Оленячий Ріг показався перед ним у всьому своєму молодечому запалі. Він стояв на гілляці, стрункий і вродливий. М’язи тіла напружились і аж танцювали. В очах у хлопця іскриста нетерплячка. Сплутане кучеряве волосся майоріло на вітрі, відлітало назад, показуючи закруглений міцний і високий лоб. Хе, яке ж воно молоде й дурне! "Біжімо, біжімо", ніби Кендюхові ноги вчеплені тільки на те, щоб гасати. Однак своїх

думок Кендюх не висловив уголос, а діловито, підладновуючись під настрій Оленячого Рога, сказав:

— Авжеж, бігти треба, обов’язково треба.

Та й удав, що береться спускатися з дерева. Але він був товстий, череватий, оцей Кендюх, наче набита піском і землею туряча шкура, і не йому було змагатися з Оленячим Рогом. Цей порснув униз по стовбуру, немов блискавка, і в дальшу хвилину зник у кущах.

Тоді Кендюх розкрив рота:

— Побіг, та ще побачимо, хто швидше принесе радісну звістку мисливцям.

Одсапавшись після такої напруги, бо останні слова Кендюх сказав уголос, він з п’ять хвилин ще посидів, опустивши важку голову на свої непомірно великі груди, і аж тоді поворухнув рукою. В торбині, причепленій до його пояса, стриміла дірчаста очеретяна дудка з затягнутою в неї губкою із перетлілого луба. Це був вогонь. З ним Кендюх ніколи не розлучався, ідучи від табору.

Ця червона істота, така тиха і покірна в дудці, могла, однак, з волі мисливця, обертатись у грізну силу, перед якою не встоїть і найсильніший хижак, могла обернутись також на щирого приятеля, що спалахував і одганяв геть нічний холод; зрештою, при належному вмінні, вогонь можна було використати ще й на те, щоб подати ту чи іншу звістку мисливцям.

Скільки пригод і небезпек чекає на мисливця у лісі: навколо самотність, зловісна тиша, може, навіть ніч і холод. Людина врятувалася на дереві, її спис зломився у тілі звіра, і той, лежачи внизу, терпляче чекає: ось-ось знесилений мисливець полетить з дерева сторч головою в його пащеку. Але стривай, що воно блиснуло там угорі? Ніби запахло

димком? Що робить ця двонога тварина? В руці в неї сухі тріски, вони тліють, палахкотять, описують чудернацькі кола в повітрі. Ось три-чотири іскри упали вниз. Одна з них потрапила в ніс хижакові. Як він приснув, як підстрибнув угору, як вчесав себе лапою в писок. Але чш-ш... Що це таке? Ніби зашаруділа трава. Ніби потягло десь збоку їдким духом людини. О, і звідси, і звідси...

Та що ж це таке? Звір нашорошує вуха, вишкірює зуби, шерсть стає йому сторч на спині, він уже ладен зробити скок у найближчий кущ, але в цей час фурчить щось у повітрі... І звідти, і з того кінця. Щось боляче втикається в груди хижакові. Це спис. Але він не один, їх іще чотири чи п’ять впинаються в горлянку, в груди, у живіт, в легені... Це мисливець, загнаний на дерево, за допомогою вогню подав знак своїм товаришам, і вони, поспішили на допомогу.

Кендюх з перепочинками, з перервами добуває свою дудку й витягає губку. Верхній край її вкритий білим попелом. Але це нічого. Під ним десь тліє вогонь. Назбиравши трісок, сухого листу й лубу, Кендюх розкладає їх трьома купками на великій широкій гілляці, а потім прикладає до першої купки свою губку і дме.

Одначе, що за знак? З губки не вискакують іскри, сухий лист і тріски не беруться полум’ям. Невже вогонь умер? Кендюх розгинається й уважно досліджує луб. Він надто туго скручений і до того ж на ньому видно кільце, саме на тому місці, де його охоплювало коліно очеретини. Кендюхові все зрозуміло. Вогонь таки вмер. Досадно. Та ця досада нітрішечки не позначається на обличчі Кендюха. Він тільки сопе і, опустивши на момент голову, знову лізе в свою торбину. Ого! З нього завбачливий мисливець!

З торбини Кендюх виймає загострену паличку й дощечку з викрученою посередині ямкою.

Обидві ці речі особливі. їх узято з Громового Дуба. На Громовий Дуб вогонь упав з самої хмари. Ох, як він палахкотів! Але слідом за вогнем падала вода, і вогонь, рятуючись, сховався всередину дерева та й залишився там назавжди. Це бачили й знають Руді Вовки. Це добре знає й Кендюх, а йому не так уже важко викликати вогонь із середини деревини наверх.

Кендюх ніжно гладить дощечку і проводить пальцями по кілочку. О, будьте розсудливі й спокійні! Вам не може зробити чогось поганого цей Рудий Вовк. Він вам друг і найщиріший приятель.

Запевняючи так у своїй приязні ці скалочки з Громового Дуба, Кендюх обережно затискає між колінами дощечку і вкладає малюсіньку пучечку піску в ямку. Пісок, як перед тим і все це знаряддя, мисливець добуває з торбини. Зробивши все це, Кендюх вставляє кілочок загостреним кінцем у ямку, обкладає її сухою тирсою з луба, бере між долоні кілочок і обережним, але сильним рухом вертить його між долонями.

Уважне до всього, що тут діється, вухо його вловлює, як шарудить і рипить пісочок, розтираючи на потерть древесину, а очі стежать за тим, як вона від обертового руху підіймається вгору навколо загостреного кілочка.

Не зупиняючи руху долонь, Кендюх нагинається і починає легенько здувати потерть на свій луб-губку. Ось блиснула малюсінька іскорка, і ледь-ледь запахло димком. На губці показалась жаринка й одразу ж вкрилась тонесеньким шаром попелу. Вже й кінець. Готово. От! Вогонь горить.

Оленячий Ріг мчить. Так спритно може бігти лише молодий олень. Цікаво, де оте одоробло, Кендюх? От попопріє, от посопе! Не зупиняючи бігу, Оленячий Ріг прислухається, але ніде не чути нічого. Ну, ясно ж,

Кендюх ще, мабуть, не вибрався навіть з долинки. Теж зібрався бігти, теж має принести чудову звістку мисливцям!

Однак як ще далеко до табору! Справді далеко. Еластичне туге тіло Оленячого Рога вже вкривається потом, волосся прилипло до лоба. Та це нічого. Це тільки примушує хлопця налягати на ноги. От тільки що воно там зачорніло в кущах? Оленячий Ріг втягає носом повітря. Ведмідь. Однак куди це він так поспішає? Ведмідь справді чапав, трусячись, назустріч Оленячому Рогові. Хлопець спритно шугнув за кущі, ведмідь також сахнувся, зиркнув у той бік, але, не затримуючись, знову побіг своєю дорогою. Чи не нагнали його Руді Вовки? От дурні!

Яке ж тепер полювання на ведмедів, коли біля Великої Ріки повно оленів? Спереду почувся шелест і шум зламаної тріски. Якийсь мисливець? Оленячий Ріг уже намірявся обізватись, як збоку від нього порснуло щось руде й могутнє. Великий Кіт — махайродус, шаблезубий тигр.

Хлопець аж остовпів і, напружуючи всю свою силу, скочив на найближче дерево, аж засвистіло повітря. Але даремний переляк.

Великий Кіт, як перед тим і ведмідь, не звернув на Оленячого Рога ніякої уваги. Майнув і зник у кущах. Що ж це може значити? Куди вони так поспішають?

Оленячий Ріг поквапливо спускається з дерева. І вчасно. Спрожогу він був умостивсь на трухляву гілляку, де звили гніздо Червоні Мураші. Як вони заметушилися, як вони накинулись на бідолашного втікача! Обсіли ноги, повпиналися в стегна, в боки, навіть у шию. А, хай вам морока! Хлопець танцює, зганяє долонями дрібних кровопивців. Коли б знав, сів би на вищу гілляку.

Тепер Оленячий Ріг біг зосередженіше, уважніше придивляючись до дороги. І недаремно. Двічі перетинали йому путь сірі величезні вовки;

перечікуючи на дереві, куди довелося втікати від зграї цих хижаків, він зауважив левицю з малими левенятами. І ці мандрували до Великої Ріки. Де вони набралися в Оленячій Долині? Куди це вони поспішають?

Оленячий Ріг не міг розв’язати цього питання. Йому було страшно. Невже Великий Вогонь знову спустився в Оленячу Долину, женучи перед собою всіх звірів? Але ж диму не чути? Але ж птахи спокійні, як завжди? Але ж заєць, що він його сполохав, побіг не до Великої Ріки, а просто перед хлопцем? Але ж вужак спокійно лежав серед стежки, підставляючи тіло під сонце? Ні, це не Великий Вогонь.

Оленячому Рогові було моторошно. Коли б з ним був хоч той Кендюх! Кендюх знає все. Кендюх чує, як виходить із землі трава. Спис, кинутий його рукою, укладав на смерть першого-ліпшого звіра. Очі його бачать крізь дерева. Вуха чують, де риється кріт під землею.

Оленячий Ріг біг і біг, забувши про втому. Коли ж з-за кущів показався димок і вуха його вловили дзявкіт малих вовченят, він дуже зрадів. Забув про всі жахи дороги. В жилах знову грайливо закипіла кров. Ноги самі мчали вперед. Як би там не було, але він перший принесе щасливу звістку мисливцям.

Однак таборище він застав уже в повному зборі. Мисливці лагодили й оглядали зброю. Жінки збирали шкури, домашній скарб, всаджували немовлят у похідні торби. Діти стрибали, гопцювали, кричали.

— Ідуть, ідуть уже олені! Та як же ж багато!

— Ой, скільки ж наші наб’ють дичини!

— А яке смачне оленяче м’ясо!

— Я з’їм його хтозна-скільки!

Оленячий Ріг вражено зупинився.

— Як? — тільки спромігся сказати бідолашний хлопець.— Хіба хто подав уже звістку? Хіба Кендюх?

В таборі не знали ні пригод Оленячого Рога, ні його героїчної мандрівки. Приписавши ж його збентеження загальному піднесенню, що опанувало табір, йому відповіли:

— Та звісно ж, Кендюх. Це його звістка. Ти тільки поглянь.

Оленячий Ріг глянув, куди йому показали, і його кинуло в мокрий, липкий жар. Десь на обрії від Великої Ріки здіймалися три легенькі стовпи диму. А збоку ще один, більший.

Перші три стовпи Руді Вовки прочитали так: Великий Луг неспокійний. Олені сунуть до Великої Ріки. їх сила-силенна. Вони вже пливуть. Будьте готові, мисливці. Звістку цю подав Кендюх, а що це так, про це свідчить оцей окремий товстий стовп диму.

Отож, не рухаючись з місця, дебелий, важкий Кендюх випередив легконогого хлопця. От буде сміху, коли довідаються про це в таборі, а особливо такі дівчата, як Печеричка.

А втім, таємниця Оленячого Рога недовго було таємницею. Три стовпи диму на обрії раптом зникли. Замість них з’явилися лише два, близько один біля одного. Вони навперемішку то виривалися вгору, то зникали, ніби їх на деякий час чимсь прикривали. Струмочки диму були тоненькі й тендітні, й означали вони таке: лісом біжить хлопець, наш. Він несе новину. Він має уже, за підрахунком того, хто подає, сигнали, бути в таборі або близько до нього, адже ж дим раптом зникає, а коли з’являється знов, то не двома, а одним звичайним стовпом.

Прочитавши цю звістку, Голомозий глянув на Оленячого Рога. Тіло його в багатьох місцях було подряпане. На п’ятах позасихала брудно-жовта глина. Така глина в Оленячій Долині є лише в яру напівпуті від Великої Ріки до табору. Отже, не було сумніву, що Оленячий Ріг і є той хлопець-гонець, про якого оповіщав Кендюх.

— Чого ж ти мовчиш? — нахмуривши брови, гримнув Голомозий.— Які ти приніс новини?

Оленячий Ріг опустив голову і густо почервонів.

— Табір уже знає про все,— тихо відповів він,— навіть діти знають.

— Але ж ти багато разів злазив на дерево. Ти сидів на дубі, а потім на бересті. Ти багато разів тікав на ялину.

— А ти звідки знаєш? — здивувався Оленячий Ріг.

Голомозий, незважаючи на це запитання, казав далі:

— Ти зустрів Великого Кота, лева, тигра. Чого ти мовчиш про це? Вони бігли до Великої Ріки?

Оленячий Ріг широко розкрив очі. Як же ж це так? Адже він біг лісом сам-один, адже він ще нікому про це не казав і півслова. А проте в таборі вже все знають так, ніби стежили за ним.

— Ти просто дурень,— весело крикнув йому Вогняна Хмара, хлопець на рік старший від Оленячого Рога, торік уже посвячений у дорослу чоловічу громаду, й оглянув Оленячого Рога критичним поглядом з голови до ніг. Не хлопець, а живосвідок: між пальцями на ногах лишай і дубова кора, у волоссі соснова глиця, між ременями торбини цілий берестовий листок, пообчухрувані коліна і зчесано бруд на животі й ліктях. Так похапливо тікають лише від хижого звіра. Однак уголос

Вогняна Хмара не сказав нічого. Уміння читати живі сліди — це привілей дорослих, посвячених у вищі "таємниці мисливців. Тим-то Оленячий Ріг так і залишився при своєму здивуванні і найглибшій пошані до обох дорослих Вовків, яким дано було силу — не бачивши, геть усе знати. Поштиво стоячи перед Голомозим, він розповів йому від початку і аж до кінця все, що бачив, сидячи на дереві біля Великої Ріки, і на закінчення обережно запитав про те, яка сила гнала хижаків йому назустріч.

Голомозий не дав прямої відповіді, бо ж Оленячий Ріг, який не пройшов ще посвячення, був у його очах тільки дитиною.

— Виростеш,— сказав він повчально,— будеш усе знати.

Вода кипіла і хвилювалася. На всьому просторі її, скільки було видно, пливли олені невеликими групами, купками і навіть поодинці. Це підтягався хвіст великої армії травоїдів на Оленячу Долину.

Голова армії вже пройшла.

Сотні і тисячі оленів зустріли Руді Вовки на своєму шляху, однак не зачепили навіть найслабшого з них. Хай ідуть. Хай спокійно розтікаються по долині, бо, налякані відразу, вони могли б, не зупиняючись тут, помандрувати далі, за Кам’яний Брід, на високі землі Гірських Ведмедів.

Тим-то Голомозий вжив усіх заходів, щоб показати свій рід сердечно гостинним і щирим. Насамперед зібравши всіх Вовків, вія вивів їх на відкриту з усіх чотирьох боків місцевість і згрупував на горбі. Щоб чотириногі вовки не порушили ладу і не наробили прикростей прибулим гостям, їм старанно поскручували ноги і приховали всередині табору.

Отже, Руді Вовки виступають відкрито й щиро. їхня поведінка не викликає ніяких сумнівів щодо цього. Списи складено в купу і прикрито гіллям. Войовничі малюнки позмивано з тіла і натомість на лобах у

мисливців проведено чисті рівні смуги зеленою фарбою. Це смуги миру й дружби. Рогові інструменти — голки, швайки, шила, навіть окраси старанно замасковано лев’ячими хвостами, іклами, шкурами. Руді Вовки — цьому свідок увесь світ — ведуть війну, полюють лише на хижого звіра. Це правда, щира і глибока. Отож оленям нема чого турбуватися. Руді Вовки всі на видноті, всі зверху.

Тим часом з південного боку між низенькими кущами переліску показуються гості.

Перед веде велетень, красень-самець. Він сторожко і відразу зупиняється. Ніздрі його роздуваються, тріпочуть, дрижать. Він втягає повітря, підіймає передню ногу, б’є в землю. З-під ратиці летить трава й земля. О, який він пишний, чудовий, тривожний! Він ще стоїть, але щосекунди може зірватись і зникнути в цій зеленій кучерявій зарості.

Тоді наперед виступає Голомозий. Він, без сумніву, рухається, але лев’ячі хвости не ворухнуться, але ікла Великого Кота спадають на могутні груди так, ніби вони зрослися з тілом. Сиві острішки брів випрямились, очі,— маленькі, чорні, проникливі,— сяють стриманим привітом господаря, що знає ціну і собі, і дорогим гостям.

Олень підніс угору свою чудесну голову.

— О, не турбуйся і не бентежся, дорогий друже,— звертає своє слово до нього господар.— Будь спокійним. Оленяча Долина — розкішна й родюча. Трава тут солодка, рослинність буйна. Її освіжають багаті потоки. Її збагачують крижані джерела. Як же ж тут скрізь привітно, захисно, мило! Іди, друже, просто, нічого не бійся. І ви всі будьте спокійні, розходьтесь, розтікайтесь, куди кому мило,— могутній рід Рудих Вовків тільки буде радий, тільки буде щасливий з цього.

Голомозий закінчив. Налетів звідкись вітер, розкошлав сиві пасма ватажка, заплутавсь у його лев’ячих хвостах, затрубив у ікла. Хвости

метнулися. Олень робить красивий скок. Розлягаються кущі калини, терну, крушини, дерези, а над ними, немов хвилі на Великій Ріці у сонячний день, вилискують спини травоїдів.

Голомозий і всі Руді Вовки страшенно задоволені. Таке слово не всяк і не завжди може сказати. Він їх заспокоїв, привітав, висловив найкращі свої почуття.

"Гуляйте у нас, ми дуже раді цьому". Але хіба це неправда? Що ж до будь-яких посутніших моментів у визначенні взаємовідносин обох сторін, то їх Голомозий натхненно обійшов,— бо був він не тільки великий мисливець, але й великий ватажок роду. Красномовство своє він будував завжди так, що воно йшло тільки на користь відважним мисливцям.

Однак Голомозий був не тільки красномовним, але й обережним. Тримавши провід над родом стільки часу, скільки років уже його старшим дітям, а ці й собі вже мають дітей, він з власного досвіду дійшов тих висновків, що все ж не слова, а діла визначають поводження живих істот. Руді Вовки доконечно мусять їсти, але найкращою їхньою їжею є олені. Щоб здобути цю їжу, Руді Вовки мусять полювати, отож убивати оленів, отож безперестанку заходити з ними у ворожі стосунки. Однак гостроту цих стосунків можна коли не зовсім згладити, то принаймні зменшити. Але як?

Та це вже справа ватажка, справа його проникливості, справа уміння і спритності Рудих Вовків.

Отож списи мисливців лежать на горбочку, прикриті гіллям. Тут є бузина. Вона квітне, як і калина, густими білими китицями. Півники квітнуть жовтогаряче. На великих полянах росте червоний, як кров, воронець. Все це стає тепер у пригоді мисливцям.

Вони один за одним підіймають квіти, гілля, і кожен бере з купи свій спис. Гілля у квітах. Квіти розливають пахощі. Мисливцям тяжко розлучитися з своїми величезними букетами. В них розбуркується любов і приязнь до тих пахучих квіток.

Ось Вогняна Хмара одломив кілька зелених гілок з китицями квітів і встромив їх у своє буйне червоногаряче волосся. Три чудові гілки він приладновує за спину, цілий оберемок прив’язує спереду, закриває груди, голову, ноги. І як дивитися на нього здалеку, то це справжнісінький кущ, тільки трішки чудний, адже ж з одного кореня тут ростуть і червоний шелюг, і білоцвітна калина, і жовтогаряча дереза. Але що Вогняна Хмара!

Гляньте на Голомозого. З-під квітів і зелені у нього видно лише оббілований череп, то й туди, зрештою, за допомогою соснової смоли, він встигає приклеїти цілий букет червоних, як кров, воронців, яких нарвала йому Печеричка. Оленячий Ріг бігає між мисливцями, допомагає їм убиратись. Але сам не заквітчується. Хоч він ростом вищий за Вогняну Хмару, але він ще не посвячений, ще дитина.

Він лишиться у таборі вкупі з жінками й хлопчиками, що головами не дістають йому і до грудей. В кращому разі йому дозволяють вкупі зі старшими дітьми йти слідом за мисливцями й добивати поранену та стягати докупи убиту дичину.

Але сьогодні надто урочисті збори. Сьогодні до Великої Ріки підуть лише дорослі мисливці. Жінки ж і діти залишаться на цьому самому пагорку. Залишаться тут і чотириногі. Взагалі всі сьогодні залишаться у таборі, бо, зрештою, що спільного мають Руді Вовки з отим рухомим квітучим підліском?

Однак дивіться. Залишивши пагорок, отой квітучий підлісок вже спустився в долину. Ще трохи часу, і його вже не відрізнити від усіх інших кущів, хіба що занадто вже він яскравий. Густа криваво-червона

пляма,— це, можливо, воронці на голові у Голомозого... А втім, може, й ні.

Ну, хто повірить, що Голомозого нема в таборі, коли Довготелеса виразно й голосно,— її чути далеко навколо, і вже напевно її слова долетять до якогось гурту оленів,— гукає на дітвору:

— Забирайтеся геть звідси. Тут спить дід Голомозий. Тихіше, не здіймайте галасу. Вогняна Хмаро, чуєш? Подай сюди оту шкуру! Ні, не ведмежу. Лев’ячу. Подай сюди лев’ячу шкуру...

Поки Довготелеса оберігає спокій Голомозого й ведерозмову з Вогняною Хмарою, Печеричка, Гава, Синиця термосять Кендюха. Він, як завжди, куняє, і ці жваві молодиці ніяк не знайдуть способу якось його розбуркати.

— Кендюше, Кендюше! Щось велике, волохате суне до табору з лісу.

— Ой Кендюше, воно на двох лапах, отакенні плечі, ну ж бо, глянь! Ніс великий, як дві краплі схоже на тебе!

Кендюх сопе й бубонить, а далі прискає і чмихає.

Синиця заливається і кидається навтіки. Ну, кому ж не ясно, що вона підставила спичку і, клюнувши своїм звичаєм, Кендюх настромив на неї свій ніс.

Отже ж, гуляйте собі, олені, в лісі, пасіться. В таборі і навколо нього все гаразд. Ніхто звідси нікуди не виходив. Голомозий, Кендюх, Вогняна Хмара й Око спочивають. Інші оберігають їх сон.

У цьому місці Велика Ріка котиться в ясно-білих піщаних берегах. Пісок стелеться широкою смугою, сипкою та гарячою. Де-не-де тут видніються кущики сизо-зеленої прибережної рослинності, побитої,

потоптаної. Навколо тисячі й тисячі слідів. Тут, видно, пройшло немало оленів. Ще б пак — кращу місцину трудно і знайти на всьому березі. Вода мілка, вихід рівний, за смугою піску, де можна обтруситись і спочити в безпеці, бо плац відкритий з усіх боків, зразу ж ідуть зелені луки, вкриті невеличкими кущами. А кущі — це саме те, що тепер потрібне оленям: вони дають захист від спеки і комарів.

От тільки, щоправда, сьогодні тут кущі якісь незвичайні... Може, надто яскраві, може, надто неспокійні. І до того ж, якою чудесно вирівняною дугою вони упираються в берег! Більше того, вони ніби аж рухаються. У всякому разі, зверніть увагу на незрозумілу поведінку отого крайнього куща біля води. Немає сумніву — з ним скоїлося щось незвичайне. Облишивши твердий ґрунт, він сунеться у воду. Калиновий кущ уже на воді. О! Увага! Увага! З другого боку робиться те ж саме.. Кущова дуга щораз міцніше натискає на берег, і її краї, це ж річ зрозуміла, примушені спуститись на воду. Неймовірно!

Проте чи немає в цьому доцільності? Адже ж,— тут не треба й особливо видющих очей,— вода посеред річки вирує й кипить: блищать на сонці вогкі писки, сріблятся смуги шерсті — мовби оленячої спини. Так і є. До берега пливе останній гурт оленів. Ріка широка, течія швидка. Звір притомився. Чути — вже прискають. З води показуються голови й плечі. Дістають дна, йдуть.

Кущі завмерли, лише ледь-ледь колишуться од вітру. Але стомленим травоїдам не до цього. Ось виходить на берег могутній самець. Ходять ходором боки. На великих ясних чорних очах плівка втоми. Він нюхає пісок. Видно, як роздуваються ніздрі і легкі піщинки розлітаються на всі боки. Переступає кілька кроків, натрапляє на збите, обчухране стебло і кусає. Іде повільно й важко.

Ось ніби шелест. Враз тривожно піднімає голову, водить вухами. Але ні. Це зашаруділи десь там листочки в кущах, і — які вони соковиті! Які дивно пахучі! Які привабні! Пісок сиплеться і шарудить під ногами. Олень нагинається і дмухає на гарячий пісок.

На берег одна по одній виходять інші тварини. Телята намагаються скакати на своїх високих тонких ноженятах. Білий пісок покривається темнішими плямами. Це краплі води.

Але не дрімають і кущі. Краї, що опустились на воду, поволі, але неухильно починають стягатися в коло. Увесь оленячий гурт опиняється немов у якомусь пишному вінку.

А день все більше й більше набирається сили. Пісок, змочений патьоками і бризками з оленів, враз сохне. Розбирається вітер. Від порухів тварин дрібненькі піщинки злітають угору: їх підхоплює повітряна течія. І ось над гуртом уже пекуча біла курява. Як це приємно! Олені витягають вперед свої гострі морди, підставляють спини і боки під насичений піском вітер. Він січе їм лискучу шкуру, розганяючи, зчищаючи рештки комарів і мошок, що перелетіли за ними з того берега.

Поволі гурт розходиться, врозбрід по всьому плацу. .

Ось іде красень-самець, що перший виліз із води. Він уже відпочив. Очі в нього знову ясні, життєрадісні. Ніздрі його дратують сильні пахощі квітів з переліску. Не звертаючи уваги на траву й кущики, які щодалі густіше вкривають плац, він іде просто до чудернацького куща з червоною квіткою на вершечку. Незрозуміле явище. Ці червоні квіти з густо посіченим листом олень знає дуже добре. Вони завжди ростуть на просторих трав’яних обширах. А тепер ось вони вибрались на вершечок куща. Чи не цікаво? Олень зачудований і разом з тим збентежений. Його лякає ця незвичайність, але він не спроможний побороти своєї цікавості. Ось він зупиняється, струнký, тремтливий, щохвилини ладний скажено втекти. Підіймає голову, дивиться пильно. Груди його напружені, аж дзвінко хвилюються м’язи. Кущ стоїть нерухомо, і червоні квіти так жагуче ваблять до себе.

На одну хвилину оленеві показується щось незвичайне — ніби гойднулись віти і з-під них блиснули жагучою пристрастю людські очі.

Та це омана. Кущ стоїть нерухомо. Звір ступає кілька кроків уперед, простягає свою красиву голову. В очах ляк і надмірна цікавість. Але що за страшний свист раптом протинає повітря? Чого так у смертельному жаху стискається серце? Олень підскакує вгору, зривається дибки, він увесь — рух і шалена втеча. Але пізно. Груди йому пронизує щось гостре й гаряче. Біль доходить до самого серця. З глибини єства оленя вирива́ється стогін і крик.

Увесь гурт оленів на мить ціпеніє і з жахом стежить за ватажком. Ватажок наосліп біжить по плацу. Ратище, що застрягло в тілі, гойдається верхнім краєм вверх і вниз, і з нього крапля по краплі стікає гаряча кров; її сліди скрізь по землі; вона ж зрошує груди тварини, струмить густою смужкою по срібно-сірих ногах; п’янкий запах її просочує гаряче повітря. Олені в паніці стовплюються, розсипаються хто куди по всьому плацу. Вожак простує тим часом до води. Назад, назад з цього нещасливого берега! Але дарма.

Від швидкого бігу ратище щораз опускається до землі. Ось з усього розгону воно упирається в пагорок. Тріщать м’язи, тріщать криваві розгарячені нутрощі, і спис виходить далеко за лівою передньою ногою.

Олень хитається. Упав на коліна. Намагається підвестися. Навколо біла хмара збитого пилу. Сили залишають його. Голова хилиться до землі. З рота спливає кривава піна. Тільки жадобою життя світяться великі чорні очі, але і їх поволі застила каламутна плівка смертельної туги.

Решта звірів кидається шукати порятунку, але його немає ні на землі, ні у воді. Навколо ці кущі, це жахливе фурчання, цей свист смертоносних ратищ.

Самиця з маленьким прудконогим телям кидається назад у воду. Тут, як і на суші, кущі вже давно зімкнулись у коло. В паніці тварина вибирає найближчий просвіт між двома яскравими купами зелені. Там

не помітно жодного руху, крім коливання води. О, як близько до вільного простору! Треба тільки напружити сили. Ще одне зусилля. Ноги шалено працюють, голова уже майже за лінією кущів. Ну, ось і кінець... Але дарма! Ніщо вже їх не врятує. Ось попереду зануртувала вода. Навколо найближчого куща розростаються кола, вони обхоплюють утікачку, і разом з цим чути з-під води якийсь глухий шум, ніби її товщу пробито швидко пущеним гострим знаряддям. Біля передніх ніг самиці вода береться киплячим шумовинням; вискакують і тріскаються білі пухирчики... Тварина кидається убік, не забуваючи прикрити головою малятко. Воно ж не так сполохане, як здивоване.

Що це діється навколо? Що робиться з мамою? Чого вона починає так важко дихати? Ось вона харчить; довгий стогін виривається з її грудей... Маля озирається довкола, і раптом несамовитий зойк виривається з його власних грудей. Щось могутнє впинається йому в бік. В очах незрозуміла пітьма. Тільце опускається вниз; в розкритий ротик ллється вода, булькотить. Це мабуть, смерть...

І ось на тому місці, де було дві чудесні живі істоти — лише руді кола. Вода біля ближчого куща знову береться колами. З хвиль показується щось потужне і важке. Які широкі плечі й дужі руки! Це Кендюх. Він набирає в груди повітря,— адже ж перед цим він працював під водою,— і на хвилину опускає голову на груди. Він ніби спить. Кущове коло тим часом стискається все тісніше й тісніше. Все меншає й меншає кількість захоплених у це смертельне коло тварин. Обезуміло мечуться вони, аж поки остання не падає від чийогось влучного списа.

Кінець. Важко дихаючи, виходять з-під своїх схованок мисливці. Ось Голомозий, ось Вогняна Хмара, ось виходить з води, тягнучи за ноги дві туші, Кендюх. Полювання вийшло на славу. Не втекла жодна тварина. Он яка їх купа! Як тепло пахтить свіжа червона кров, які спокусливо ніжні шматки м’яса крає ножем Голомозий!

Мисливці сідають у коло. М’ясо ще тепле, парує. Сьогодні люди можуть їсти досхочу, хто скільки зможе. У Кендюха в руках ціла задня

нога. Він добуває з торбини крем’яного ножа, відрізав по шматочку, кидає в рот. Він їсть і їсть, і буде їсти доти, доки в руках лишаться самі тільки кістки. Тоді він їх покладе одна на одну, потрощить гострим молотком, припаде до розколин губами і висмокче увесь мозок.

Байдужі до їжі лише Голомозий та Око: вони збирають сушняк, ламають гілки, накладають високе вогнище. Руді Вовки мають право на такий величний бенкет, але вони ще не всі. Там на горбі лишились жінки, діти й чотириногі родичі. Високий стовп диму оповіщає їх:

"Полювання закінчено. Всі збирайтесь до гурту. На вас чекає добра пожива".

Тільки закінчивши з цим, Голомозий та Око сідають до кола. Точиться весела розмова. Події, що оце відбулися, надто яскраві й захоплюючі. Скільки переживань, влучних ударів, небезпечних становищ!

Однак все обійшлося гаразд. Руді Вовки належно приготувались до полювання.

Суворо й уважно додержано всіх звичаїв Долини. З непохитного енергією зібрано, зосереджено всі сили роду, і він виявив себе усіма сторонами міцним, мудрим народом.

Радісна звістка уже долетіла до табору. Навіть не напружуючи слуху, Голомозий чує, як скавулять і брешуть порозв’язувані, раді волі, чотириногі вовки. Ще небагато часу, і вони всі примчать сюди.

Великий кіт. Злочин Оленячого Рога. Птах і звір б’ються в повітрі

Полудень. Небо зовсім ясне, блакитне. Розжевріле, повне сили сонце пливе над землею. Який краєвид, яка несказанна краса! Вся земля скільки видно — в зелені. Ось, мов ясноквітий килим,— Великий Луг. Він

увесь тремтить від водяних випарів і весь бринить музикою крилець незчисленних хмар мошки й комарів. Але, крім комарів, тут уже не видно більше нікого. Хіба що вряди-годи зачорніє потужною спиною носоріг або виставить голову з води якийсь самотній олень.

За лугом широко плине Велика Ріка. По берегах її громадяться скелі, темніють турячими хребтами купи осокорів, спускаються в хвилі своїм довголистим гіллям верби, руняться кущі, біліють срібно-розпеченими смугами прибережні піски, зноситься вгору потужна грабина. А далі за річкою, між перекатами високих горбів, кучерявиться Оленяча Долина.

Смуга відкритої землі чергується з кущуватими заростями чагарників. Де кінчаються кущі, враз підносяться могутні масиви лісу.

Ліс пнеться вище, на горби. Дуб сперечається з буком. Між ними ховаються білокора береза, міцні стовбури груш, а де їм несила подолати піски, там сиво-зеленою стіною зводиться сосновий бір. Гойдані вітром сосни крешуть одна об одну, дзвонять особливим шумом, переповненим пахощами живиці.

Долиною між двома горбами важко йде старий тур. Могутні роги гостро протинають повітря, шия туго нап’ята. Він наївся і йде до води. Іде самовпевнено, не хапаючись. Хай хто спробує напасти на нього: чи не потрощить собі ребра об кам’яний лоб потужного велетня, чи не зойкне, підлетівши вгору на височину десятирічного дуба! Вузька, пробита безліччю ніг стежка круто звивається, спускається вниз.

Вже через гілля й кущі видно срібні смуги Великої Ріки. Але тур не сам на березі. Он там за кущами калини бовваніє щось чорно-руде, волохате. Звір втягує носом повітря. Еге ж. Це п’є воду ведмідь. Він підводить голову і дивиться на тура. Тур звертає в інший бік і теж припадає до води. Її багато, і мешканцям Оленячої Долини нема чого сваритись за неї.

Не встигає тур зайти й по коліна, як за ним чути легкий тупіт. Навіть не обертаючись, велетень знає, що це, користуючись з його присутності, поспішають на водопій дикі кози. Їх троє, молодих, стрункіх і боязких. Тур не звертає на них ніякої уваги, проте це не перешкоджає їм підбігти до нього майже впритул. І недаремно. Десь зовсім близько шарудять кущі. Тур на хвилину підводить голову і прискає. Очі його, в яких враз загоряються грізні вогні, зустрічаються з очима вовка. Вовк самотній. Шкутильгає. Це старий ватажок з Великого Лугу. Він розгубив своїх вовків, покалічив ногу. Він оце мимохідь придушив двоє зайченят, ще безсилих утікати, і прийшов напитись після обіду. Зустріч з туром і його грізний погляд йому не до смаку. Повернувшись круто назад, вовк зникає в кущах. Гаразд, що швидко проскочив, а то якраз натрапив би на пантеру.

Але пантера, як і вовк, також усмак пообідала. Ступає вона нечутно й тихо. Все ж кози вже чують її і злякано ховаються за тура. З усіх звірів Оленячої Долини тур найбільше ненавидить цього хижака, що нападає зненацька з дерева. Однак він п’є, удаючи, що зовсім не помічає свого кривавого ворога, і раптом робить скок.

Летить на всі боки вода. Пантера, зненацька застукана, круто повертається. Вона вже майже вислизнула, однак враз злякано плигає назад, але й тур уже скільки сили тіка між кущі.

На берег, примружуючи великі круглі очі від несподіваного сяйва з ріки, виходить шаблезубий тигр — Великий Кіт — махайродус. Це самиця. Перед нею біжать двоє її кошенят: Вайло і Непосидько. Поки Вайло обережно переставляє ноги, щоб не вступити в калюжу, Непосидько уже на двадцять кроків в обидва боки оббігає берег. Як багато тут пахощів! Все повітря переповнене ними. Однак чому ніде нічого не видно? Тільки сліди, гарячі, вабливі, пахучі?

Непосидько припадає носом до землі і захоплено звертає в кущі.

— Куди? — грізно враз вирівається клекотом із горлянки мами.— Назад!

Звіря невдоволено зупиняється, палахкотючими оченятами дивиться на хащі, але згодом слухняно повертається до матері. Воно ще таке мале, головате, кривоноге, тулуб товстий.

Для нього ще небезпечні самостійні мандрівки. Непосидько вже біля Вайла.

— Та розтруси трошки свої ліньки. Ну, ось. Так! Так!

Непосидько розкриває пащу, ловить Вайла за в’язи. Але бач,— хоч він і Вайло, а диви, як спритно звівсь на лапки, обхопив Непосидька за плечі, та й покотились разом під ноги мамі. Вона байдуже переступила через рудий багатоногий клубок і йде до води. Їй — спокій і воля. Ніде ні шелесне, ні писне. Хіба що пролетить яка пташка або зашарудить піском полоз-вужак.

Довго і з смаком Великий Кіт злизує воду, бо куди йому поспішати? Вже, напевне, не сполохає його ніякий звір і, напевне, ніхто не відважиться порушити його спокій своєю невчасною появою. Напившись, звір виходить на сухе і лягає, витягши вперед лапи. Так приємно полежати, відпочити. Лапи напружуються, і, граючись ними, Великий Кіт випускає пазури і, так само граючись, всаджує їх у м’який ґрунт.

Пазури гостріші за найкраще зроблений крем’яний ніж. Однак на лівій нозі їх тільки чотири. Про п’ятий краще не згадувати. Проте це і не таємниця. П’ятий пазур на лівій нозі Великий Кіт втратив у бою з носорогом. О! Згадай тільки за цю потвору, а вона вже й тут!

Справді, з того берега заходить у воду носоріг. Він іде рівно, дивлячись просто перед собою. Величезна морда його на ходу припадає

до води, ріг грізно підіймається просто до Великого Кота. Великий Кіт не голодний. Його не мучить спрага; він не знає страху. Його діти тут, при ньому. Однак присутність стороннього звіра, хоча б і на тому боці, йому не подобається. Кіт ховає пазури — всі дев’ять. Не відводячись, він б’є себе хвостом по боках, і з горлянки його виривається хрипкий, клекотливий крик невдоволення й перестороги. Може, тут і гнів за відчахнутий пазур.

Носоріг підводить голову. Він не мастак бачити так далеко, проте голос звіра йому надто знайомий; він знає, що Великого Кота краще уникнути, ніж зустрічатися з ним віч-на-віч. І велетень злякано виходить на берег. Великий Кіт задоволено повертає голову, і своїм широким шорстким язиком починає лизати малят.

Одначе що за знак? Що за тінь майнула там збоку? Різкий запах б’є в ніс Великому Котові, і він уже на ногах, заступаючи Вайла й Непосидька. Збоку, з кущів, чути рик, і через хвилинку з’являється величезна гриваста голова печерного лева. Він стоїть, наполовину обернувшись до Великого Кота; довгий хвіст його з чорною китицею грізно б’ється об боки; груди, оброслі гривою,— потужні; товсті лапи, немов висічені з каменю, міцно упираються в землю. Два супротивники стоять один перед одним, але хвіст лева б’ється все слабіше й слабіше, і вигляд його не такий уже самовпевнений; могутні ікла його набагато менші за ікла махайродуса. Ні. Не печерному левові змагатися з Великим Котом.

Випустивши з грудей останнє приглушене рикання, він повертається і, більш напружено, ніж спокійно, іде вздовж берега у бік, протилежний від Великого Кота. Він таки не одійде від ріки, але вибере місцевість десь далі від грізнішого за себе звіра. Великий Кіт заспокоюється, але настрій йому все ж зіпсовано.

Раз у житті він мав сутичку з левом. Лев ішов так молодо, завзято і сильно, що Великий Кіт просто отетерів від здивування. Цей момент Великому Котові коштував дорого — надто дорого. Він проґавив найвлучніший момент, давши можливість левові вдарити першому. Як

він ударив Великого Кота! Цей удар міг дорівнятись лише ударові носорога, але від носорога був завжди порятунок — відскочити вбік або вгору, від лева ж порятунку не було. Удар прийшовся просто в морду Великому Котові, звалив його з ніг, зламав два передні зуби і обернув у криваві клапті всю його голову.

Правда, далі боротьба закінчилася перемогою Великого Кота. Лев упав з переламаним хребтом, але й сам Великий Кіт вже ледве-ледве дихав; по тому він багато днів і ночей пролежав у чагарях, зализуючи рани. Ця боротьба міцно засіла в пам’яті хижака, і відтоді він завжди з напруженою обережністю ставився до можливої сутички з левом. Сьогодні ж справу ускладнила ще й присутність малят, і Великий Кіт поспішив з цього небезпечного місця; він ніяк не міг заспокоїтись. Тепер його дратував кожен шерех, кожен пах, хоч би він належав наймізернішій тварині. Не розкриваючи пащі, звір глушив повітря могутнім клекотом, і все живе поспішало з дороги. Так дійшли вони у свій чагарник.

Він містився поруч з веселою, залитою сонцем галявиною. Тут росла м’яка шовковиста трава, переткана безліччю квітів. На цій галявинці щоразу любив відпочивати Великий Кіт, виставивши проти сонця велику сильну голову. Які ж то були щасливі хвилини для малят! Як вони гралися, бігали, скакали, змагались на силу і спритність! Та тепер, замість приємної розваги проти сонечка, Великий Кіт, гримнувши, потягся в чагарник. Туди за ним подалися й малята. В чагарнику вони лежали так довго, що аж набридло, і саме тоді з лісу долетів до них гучний галас.

Це йшов якийсь численний звір. Відмінно від усіх інших, він мав властивість бити палицями в порожні колоди, міняти до безлічі відтінків свій голос, причому так, що лився він безнастанно. До гомону цих чудернацьких тварин приєднувався дзявкіт тварин чотириногих, але його покривав дитячий вереск.

Великий Кіт упізнав у всьому цьому похід двоногих мешканців Оленячої Долини — Рудих Вовків. Складне і невимовно тривожне почуття наповнило груди звіра. З усіх тварин землі він не знав кволіших і водночас жахливіших істот. Сам-один такий звір не міг би витримати нападу навіть двох звичайних вовків. Зуби його нікчемні, пазури короткі і плескуваті; удар лапи не сильніший за удар Вайла. Гола шкіра не рятує його навіть від укусу малої мошки.

Ледве що — він тікає на дерево і сидить там, тремтячи всім тілом, поки прийдуть його рятувати інші двоногі голошкірці. Але збившись у гурт, озброївши руки жахливими пазурами з дерева й каменю,— вони грізні і майже непереможні. Тоді пазури враз відділяються від передніх лап і з свистом впинаються в тіло того, хто змагається з ними.

Це Великий Кіт знає з власного досвіду. Колись він наскочив на трьох двоножців. Вони вмить злетіли на дерево, однак пазури їх були досить довгі й гострі і дуже не сподобались матері оцих двох малят. Та все ж ці нікчемні тварини мають чудесне ніжне м’ясо. Ще бувши маленьким, Великий Кіт завжди, з ласки своєї безстрашної мами, ласував цими голошкірцями. А з цього боку їх навіть і рівняти не можна з будь-якою іншою звіриною. М’ясо найменшого оленячого теляти здається надто жилавим і несмачним проти м’яса двоножця.

На двоножцеві також дуже зручно навчити малят полювати і душити живу дичину. Занесений живцем у лігво голошкірець — цілком беззахисна, немічна тварина. Зуби його не страшні. Це не зуби вовка. Ноги м’які, слабосилі, і удар їх — це не згубний удар ноги тура, оленя або зубра. Шкура така, що навіть зуби Вайла прокусять її.

Знятий двоножцями галас стає нестерпним. Гримлять колоди, всі голоси зливаються в один, і на додаток звідти тягне їдким задушливим димом.

Великий Кіт підіймав голову і сильно б’є себе хвостом по боках. Він ладен уже розігнати своїм риком цю нікчемну наволоч, але прислухається.

— Який товстий стовп диму там на березі, чуєш, Оленячий Ріг? Їм, мабуть, сьогодні таки пощастило, і непогано.

Замість відповіді чути гучне калатання в колоду, і аж згодом двоножець, до якого звернено це запитання, відповідає:

— Оббий головешку, Печерице, поправ огонь. Малеча, не вискакуйте із середини.

Печеричка заливається сміхом.

— Ти, Оленячий Ріг, справді вже як дорослий. Тобі тільки не вистачає пояса, а то б зовсім був, як Кендюх. Та куди! Хіба ж його прирівняти до такого бігуна, як Оленячий Ріг.

— Справді, хлопче, розкажи, як тобі пощастило випередити Кендюха,— ліниво тягне й собі кощава, сухоребра й висока Костяна Голка.

Оленячий Ріг мовчить.

— А чого в тебе такі червоні ноги? — не вгаває Печеричка.— Ти їх спік на вогні? Чи, може, спочивав у комашниці? О, у тебе вже й обличчя червоне? Чи ти не плакав часом?

— Відчепіться від хлопця! — кричить Довготелеса.— Тримайте при огні свої головешки. А ти, хлопче, не зважай на отих дуреп!

— Ет, байдуже,— зневажливо здвигує плечима Оленячий Ріг. А насправді — ох, як допекла його ця Печеричка. Вже й не знати що б він їй заподіяв. А втім, хай собі говорить, що знає.

Поки він це думає, дзявкіт чотириногих звірят раптом уривається, а коли вони знов обзиваються, в їх скавулінні жах і переляк.

— Великий Кіт! Тут близько десь Великий Кіт! Збивайтесь тісніше в коло, роздувайте міцніше головешки, бийте в колоди, рикайте! — Це кричить Оленячий Ріг.— Печерице, Костяна Голко, будьте уважні!

Страшний гуркіт і крик враз наповнюють ліс. Вони майже оглушують Великого Кота. Малята злякано скімлять і прожогом, ховаються під сильні лапи матері. Вона пирскає, крутить головою, відбиваючись від тих звуків, як від безлічі мошок у Великому Лузі. Малята завмерли. Який нестерпний галас!

Ху! Нарешті! Вони вже пройшли. Крик і гуркіт зменшились і потроху зовсім віддаляються; лишився тільки запах тих двоножців з таким ніжним м’ясом.

Великий Кіт втягає повітря і вишкіряє зуби. Клацає іклами. Не можна влежати. Він підвівся. Потягся. Обернув голову до малят, облизався, випускаючи разом з тим стриманий клекіт з горлянки.

— Будьте розумні... Лежіть тут у лігві. Не вилазьте на галявину. Мати швидко вернеться, але не сама. Ви побачите, яка на вас чекає чудесна розвага!

Кошенята збиваються докупи, не перестаючи, однак, стежити, як поволі зникає в чагарнику їхня грізна й дужа мати.

Тим часом обидві групи табору вже з’єдналися. Яка це радісна була зустріч! Жінки, діти й підлітки тримали себе героями. Всі звірі, навіть

Великий Кіт, настрахались такого походу. Ого! Як вони всі горлали, як гатили в барабани! Зате ж їм тепер розкіш. Їжі, їжі! Їж, скільки хто зможе!

Однак жінки не так уже й поспішають. Гаразд, що Голомозий, Кендюх, Око мають міцні щелепи і роздирають зубами сире жилаве м’ясо. Але що робити з малечею? За них треба подбати, треба наготувати їм легкої страви. Та й самим жінкам, що завжди порaються біля вогню, не так уже й до смаку сире м’ясо. На березі розкладаються вогнища.

Жінки розтинають туші, загострюють спичаки, на яких мають смажити м’ясо, несуть суху траву, дрова, хмиз — усе, що може горіти.

Найбільше за всіх метушиться Костяна Голка. Вона до безтями любить багаті на їжу бенкети. Споживаючи надмірну кількість м’яса, вона має міцну надію допекти-таки колись отій дурній череватій Печеричці своїм сподіваним іще пишнішим черевом. О, як би це добре було, як би це було хороше! Костяна Голка навіть і слова не мовила б, навіть не глянула б на ту товсту жабу... Ні! Вона тільки б уперлася руками у високі боки та й тяженько зітхнула б: "Як, одначе, буває парко біля вогню таким дебелим дівчатам, як я!"

І вона таки справді зітхнула: біля третього вогнища Печеричка жартувала з Вогняною Хмарою. Як вони обоє реготалися! Який красунь Вогняна Хмара! Яке у нього червоно-гаряче волосся, які стрункі ноги і сильний тулуб! Та й Печеричка — яка ж вона гарна! Щоки палають, очі грають, на шиї брязкотять брязкальця із кольористих черепашок, і від цього обличчя дівчини ще гарнішає, стає ще привабніше...

— Годі тобі вже мріяти,— підсівши до вогнища і не підводячи голови з грудей, сказав Кендюх.— Сідай уже ближче та берися їсти, а то й так звелася нінащо, як скіпка.

Бідолашна Костяна Голка і бідолашний Кендюх! Який з нього був поганий прозорливець і як він мало тямив на таємних зітханнях і надіях дівочого серця.

— Ні, не хочу, не хочу,— ледве тамуючи лють, однак зовсім приязно-відповіла Костяна Голка.— Жінки не те що ви, бовдури: спати та їсти, їсти та спати. Адже скільки роботи!

Костяна Голка справді не помилилась, згадавши за сон. Схиливши голову на груди і обхопивши руками своє велике черево, Кендюх уже куняв, погойдуючись вперед і назад. Перед прибуттям жінок і дітей він устиг з'їсти стегно і ще півстегна сирої оленини. То що ж він мав робити по цьому?

Зауваживши це, Костяна Голка підсунулася до печеної туші олениці, і, скромно опустивши вниз очі, почала їсти, і їла доти, доки їй здавалося, що вона стала вже далеко огряднішою за всіх жінок у таборищі. Це помітили й сторонні. Принаймні той самий Кендюх, розплющивши на хвилину свої посоловілі очі, голосом, повним замилування, мовив:

— Костяна Голко, ти так їси, наче думаєш перемогти в танцях усіх молодиць і дівчат?

— О, звісно, це не так,— знову лагідно відповіла Костяна Голка. Яка там танцюристка з неї! Однак коли колоди почнуть гомоніти, то й вона не одстане від гурту.

Незабаром колоди справді в лад забутіли, і гурт молодих дівчат на чолі з Печеричкою вже затупцявся по плацу. Тоді Костяна Голка, неохоче зітхнувши, уперлась руками в землю і взялась уставати. Проте з місця не могла зрушити. Не так це легко зробити такій огрядній дівці, якою стала Костяна Голка.

Кендюх хоч і заплющив очі, а все ж встиг помітити, що од туші оленятка, після того як біля неї попрацювала Костяна Голка, тільки й лишились що ратиці, голова та купа кісток. Решта зникла без сліду.

Костяна Голка дуже вдоволена з себе. Вона солодко приплющує очі і тоненько пищить:

— Ой, Вогняна Хмаро, ой, Оленячий Ріг, підведіть!

Вогняна Хмара, заклопотаний з Печеричкою, нікого не чує. Зате Оленячий Ріг уже біля дівки.

Він удає, що здивований, як потовщала Костяна Голка, і немовби намагається оббігти навколо неї. Та де там! Тоді розплющує очі Кендюх і, не підводячи з грудей своєї важкої голови, кидає:

— Треба тобі позичити ніг у того, що стрибає далі за всіх.

Ясно, що мова тут іде про Великого Кота, але розсудливий

Кендюх не називає його вголос: він, Великий Кіт, міг би ходити тут десь поблизу і з’явитись власною персоною до тих, хто так необачно назвав його ім’я.

Але Оленячий Ріг надто ще молодий і недосвідчений. Присутність усіх мисливців, усіх чотириногих і двоногих вовків, це щасливе полювання, почуття ситості, отож і незалежності, роблять його необережним і одчайдушно неуважним до своїх слів.

Він, як і всі, розуміє натяк Кендюха на страшного хижака, та, замість того, щоб обережно обминути його ім’я, на весь голос гукає, накивуючи на Костяну Голку:

— Та хто його знає, може, й Великий Кіт не здолав би її обскочити тепер за три скоки!

Як тільки він це сказав, Кендюх, враз підвівши голову, нюхнув повітря, і водночас із цим жалібно й перелякано заскавуліли чотириногі вовки.

— Великий Кіт,— зібрався вже був гукнути до нестями переляканий Кендюх, але його випередив Око. Та й цей спізнився.

Серед таборища вже стоїть Голомозий. Він у великому замішанні, гніві й розпачі. Він кричить:

— Гей, Великий Коте, чуєш, могутній звірю?! Іди собі, йди, забирайся геть. Зваж, грізний мисливче, на наше прохання, на прохання Рудих Вовків!

Та, замість відповіді, повітря прорізала руда маса. Це метнувся хижак. Тіло його, більше за тіло найбільшого оленя-самця, майже таке, як тіло тура, порснуло в повітрі. Чути потужне сопіння, вихориться пісок, клацають зуби, і водночас чути жахливі крики людини. Це кричить у пащі звіра Костяна Голка. Вона побивається, дригає щосили ногами. Довге волосся її звивається в одному вихряному колі разом з хмарою сухого пороху і зникає з хижаком раніше, ніж мисливці отямились від жаху.

Мертва пауза. Та ось раптом ворушиться Кендюх. Блідість покриває його широкий твердий лоб. Губи тремтять. З них зривається стогін.

— Велике, непоправне лихо. Цей Оленячий Ріг накликав(на табір гнів страшного звіра. Він увійшов у спілку з Великим Котом.

Оленячий Ріг стоїть ні живий, ні мертвий, і поки він намагається розібрати, що саме трапилось, Кендюх береться розповідати все, що

знає про цей жахливий випадок. Скам’яніло слухають Руді Вовки оповідача, і їм усе ясніше і ясніше стає, хто справді винен у трагічній пригоді. Сумніву немає і не може бути. Гнів звіра накликав Оленячий Ріг, назвавши вголос його ім’я, і як спільник убивці, як його натхненник, він мусить стати до суду.

І як тільки це ухвалили, всі враз відступились від хлопця, всі, крім Ока й Кендюха. Ухопивши оленячі жили, вони накинулись на нього, вмить скрутили руки й ноги.

Оленячий Ріг лежить на піску. Він уже заспокоївся. Смерть свою він сприймає як неминучість. Він не чинить опору і навіть не пробує довести своєї непричетності до смерті Костяної Голки. Досить того, що це визнали Голомозий і Око, це ствердив Кендюх, це ясно для всієї громади, це ясно навіть для самого Оленячого Рога. Ні, він спокійний, він зовсім спокійний і дає Окові розмалювати себе білою глиною — кольором смерті.

Закінчивши з цим, Око підводить хлопця і садовить на пісок. Далі буде допит. Попередні свідчення ще нічого не значать. Справа може обернутися й інакше.

Руді Вовки ніколи не поспішають. Всяка подія завжди містить у собі більше, ніж здається спочатку. У обвинувачуваного є ще інші обставини, які глибоко й посутньо можуть змінити становище. Він ще не посвячений, отож дитина, яка через це не може щось вдіяти самостійно, а лише посередньо. Це доконечно відомо Рудим Вовкам, за винятком жінок і дітей.

До Оленячого Рога підсідає Голомозий. Приховуючи за лагідними рухами й словами хитрість і настирливу допитливість, він звертається до нього:

— Слухай, дитино, кажи тільки правду… Як стався злочин? Чи ти умисне накликав лихо на Костяну Голку, чи тебе підбив на це хтось із Рудих Вовків?

Та Оленячий Ріг не може дати відповіді на запитання. Він почуває себе винним, проте ніхто й ніколи його не підбивав на цей злочин, і сам він ніколи не думав про Костяну Голку, а підійшов до дівчини лише тоді, коли вона гукнула його.

— Але згадай гарненько,— наполягає Голомозий,— може, не сьогодні, може, раніше коли? Може, казав хто тобі простромити слід, непомітно пробити списом тінь Костяної Голки або відрізати і спалити на вогні пасмо її волосся?

Може, це й так, і напевне так було, але Оленячий Ріг нічого такого не згадає. Він не простромляв колючками слідів, не чіпав тіні і не палив на вогні нічийого волосся.

Голомозий, однак, не заспокоюється. Він стає ще лагіднішим, ще теплішим.

— Але згадай іще краще. Може, не Руді Вовки, може, хто з іншої громади Оленячої Долини: Жовтий Дятел, Червоноголовий Вужак, Біла Береза, Крук або Червона Квітка щось недобре тобі нашептали?

Може, це й так, і напевне так було, проте Оленячий Ріг нічого такого не згадає. Він не вів розмову з Жовтим Дятлом, так само, як і з Червоноголовим Вужаком, Білою Березою, Круком та Червоною Квіткою. І так само вони ніколи його не спиняли.

Голомозий відсувається від хлопця. Воно дурне і нічого не тямить. Його просто хтось спритно обплутав. Дитина цього навіть не помітила. Однак злочин учинено, і треба щось вирішувати.

— Це все байдуже,— не підводячи голови від грудей, говорить Кендюх,— хлопця треба вбити, інакше слідом за. Костяною Голкою може піти Голомозий, Вогняна Хмара, Печеричка чи Довготелеса. Коли наконечник тріснув — пуття з нього не буде.

Оленячий Ріг говорить, що це напевне так. Він чує в собі чужу силу. Вона обтяжує його руки і ноги, вона захопила серце. Як йому важко. Ох, який сум проймає його!

Руки й ноги Оленячого Рога були міцно скручені. Тугий ремінь повпинався в молоде тіло, аж воно посиніло — причина цілком достатня, щоб вдатися і не в таку журбу.

Око уважно подивився на хлопця, і враз обличчя його спалахнуло надією.

Він швидко простяг руку і наклав пальці на вії Оленячого Рога.

— Що ти бачиш тепер? — запитав він, нетерпляче вдивляючись в обличчя хлопця.

— О, це червоні комашки,— вигукнув Оленячий Ріг.— Вони швидко літають, повзуть. Як їх багато — скрізь тільки вони!

Око прийняв руку і багатозначно глянув на Голомозого. Так от воно що. Оленячим Рогом підступно заволоділи Червоні Мураші. Це вони зажадали смерті Костяної Голки.

— Червоні Мураші! — вигукує і собі Оленячий Ріг.— О, це вони, тільки вони! — Тепер він уже згадав. Це було тоді, як Оленячий Ріг, поспішаючи із звісткою до табору, рятувався від Великого Кота на червоній сосні. Хапаючись, він сів на їхнє гніздо. Як вони його тоді покусали!

— І не тільки покусали,— сказав Голомозий.— Але тепер годі. Руді Вовки знають, де шукати справжніх злочинців. О, нехай вони тепер начуваються. Костяної Голки Руді Вовки їм не подарують повік.

Таким чином безвинність Оленячого Рога була доведена. Проте його не звільнили. Він був повен доверху злої небезпечної сили, і поки що, до розправи з Червоними Мурашами, його, обережно загорнувши в оленячі шкури, щоб не дотикатись голими руками до тіла, винесли за таборище.

П’ять дужих мисливців, у тому числі й Кендюх, вирушили на чолі з Голомозим у ліс на розправу з Червоними Мурашами. Ще ніколи не траплялося так, щоб мисливці безкарно комусь дозволяли робити замах на цілість великого і могутнього роду Рудих Вовків.

Вайло як ліг, так і лежить на тому самому місці, де його покинула мама. Він пролежав уже довгий час і ще стільки нерухомо пролежав би, коли б не Непосидько. Як йому, спритному й гарячому бігунцеві, нудно лежати в оцьому темному чагарнику! Тісно, ніде розбігтися, ніде плигнути, перекинутись через голову. Охо-хо. А ноги аж танцюють, а очі блищать, хвіст сам смикається. Непосидько всією вагою падає на Вайла.

— Ходімо на галявинку. Га? Ну ж бо, хоч поворухнися, перекинься на другий бік. Ну ж, ну-бо!

Вайло, хоч він і боїться грізної матері, дуже уважно прислухається до Непосидька. Справді, яка спокуслива річ — галявинка. Як там вільно, просторо, тепло. Лягти на траву, витягти лапи й морду. Зажмурити очі і...

Вайло, немов знехотя, а справді задоволено, підводить голову і цупить Непосидька за вухо. Непосидько вивертається, і Вайло, хоч-не-хоч, тягнеться за ним. Та ось він уже й на ногах. Непосидько тікає. Ніби не бажаючи того, вони все ж таки на краю чагарника.

Ось із кущів визирнула одна кудлата голова, за нею друга. Обережно обдивляються галявинку, нюхають повітря. Ось летять два жуки-рогачі, зчепились і — бовк у траву. Непосидько вже біля них. Простяг обережно лапку, торкнув кігтиками — ворушаться. Страшно. Але ж як і спокусливо!

— Що ж це воно? — цікавиться Вайло і, не помічаючи того сам, підходить до Непосидька.

— Хе. Які чудернацькі тварини, яка дрібнота, а теж собі ворушиться, повзає.

— А ти сміливіше,— підштовхує головою у бік брата, під’юджує Непосидько.— Ось, ось, хапни його!

— І хапну! — простосердно бурчить Вайло і розкриває пащу. Обидва жуки зникають у роті.

Вайло переможно дивиться на Непосидька, але враз підскакує і, здіймаючи рев, б’є себе лапою по роззявленій пащі.

Непосидько аж нетямиться з радощів. Ну, ясно, вони його таки вщипнули за язика. Ой, сміха!

Вайло перелякано крутиться на одному місці і плаче, плаче, аж заливається.

Тоді з хащів обережно визирає морда Чорного Вовка. Це колишній ватажок з Великого Лугу. Він уважно дивиться на кошенят. Пхе! Нічого цікавого, навіть кістки, навіть півкістки, самі жуки. Ні, цього ще не траплялося, щоб Чорний Вовк доходив до такої нужденності. До кошенят він відчуває щонайглибшу пошану, звісно, не через своє ніжне чуле серце. Ого! Як би їхні ніжні кісточки захрускали у нього на зубах! Причина зовсім інша: крім кошенят, є ще їхня грізна мама, з якою вія

вважає за краще не поривати мирних взаємин: все ж вряди-годи і йому перепадає щось із її пишного столу, а це далеко краще, ніж самому потрапити в її пащу.

Зваживши, що гармидер знявся, власне, знічев’я, Чорний Вовк уже зібрався був повернутись у своє лігво, як його увагу раптом притягла чорна крапка в небі. Вона росте і разом з тим описує коло; Вовк бачить вже зігнутий гаком дзьоб і широкий розмах крил. Це не кібець, не шуліка і не звичайний орел-степовик.

Між кінцями крил три рази вздовж уляжеться найдебеліший вовк, пазури птаха можуть поступитись хіба пазурам лева або Великого Кота. Ну от, знову пішов угору. Цікаво, на кого він націляється? Вовк ступає півкроку і зручніше підводить голову. І в цей саме час щось потужне й чорне блискавично прорізує повітря. Це упав птах і накинувся на жертву. Чути невимовно злякане, жалібне скавуління.

Вайло, звиваючись, відділяється від землі; над його головою вже занесено дзьоб. Але птах не додумав усього. Він не зважив на Непосидька. Тож замість однієї він відчув раптом подвійну вагу. Молоді гострі зуби впиваються йому в крило. Птах — гігантський гриф — на момент торопіє. З горлянки його виривається гнівний клекіт, він махає і б’є крилом, але, замість того, щоб зноситись угору, опускається вниз. З цього користується Вайло. Дарма, що хребет його тріщить, він звивається, силкується боронитися.

І ось зуби його натрапляють на щось закостеніло тверде. Це нога грифа. Дарма. Він впивається в неї. Він напружує всю силу щелепів, і нога, покрита роговою лускою, піддається. Під лускою живе тіло, це Вайло чує по тому, як легко стало його зубам.

Гриф відчув небезпеку; тим могутніший його опір, тим страшніша сила удару. Летять шматки шерсті вкупі зі шкурою. Вайло захлинається

від крику, але ні на момент не звільняє ноги хижака. Його щелепи працюють, під зубами тріщать кістки й жили.

Не зупиняється ні на хвилинку і Непосидько. Він уп’явся зубами в крило птаха. Ого! Він так наполіг, що гриф навіть утратив рівновагу і покотився на траву. Ще раз, ще міцніше натиснути.

Гриф збирає сили і круто рветься убік. Струснути супротивника, звільнити крила, вирватись у недосяжні простори.

Непосидько відривається силою поштовху і держиться лише на самих зубах, приглушений новим ударом дзьоба.

Вайло майже втрачає притомність, але не розводить щелепів. Хіба можна зробити це саме тепер, коли нога птаха тріщить і розламується надвоє, коли його пазури слабнуть, коли...

О, що за клекіт наповнює повітря? Десь гримить грім? Падають потрощені в щепи столітні дуби? Ні! Це поспішає на допомогу мама — Великий Кіт. Ого! Он між деревами вже майнув її могутній тулуб.

Це справді був Великий Кіт з Костяною Голкою в зубах. Він поспішав із живою здобиччю, щоб дати своїм дітям всмак натішитися полюванням на цю чудну двоногу тварину, та замість цього потрапив на таке жахливе видовище! І ось Костяна Голка з усього розгону летить сторч головою в кущі, в лице їй б’є галуззя і листя.

Зробивши стрибок, Великий Кіт кинувся на бойовище. Годі! Тепер буде кінець усьому. Забачивши свого смертельного ворога, гриф робить одчайдушне зусилля, Свистить повітря, вихором кружиться пошматоване пір’я і шерсть, тріщать кістки і зв’язки.

О, як легко зробилось. Невже пощастило і птах вирвався з обіймів ворогів? Ні. Ліве крило його, як і раніше, важко розтинає повітря. Проте

зник тягар із ноги. Вайло зірвався, Вайло упав, але упав він разом з лапою грифа. І ось саме в цей час над Вайлом мигтить блискавично швидка руда тінь. З оглушливим звуком клацають зуби, та шестиметровий скок тільки збурює повітря: гриф устиг піднятися вище. Він поспішав рятуватися; ще кілька зусиль, кілька вдалих помахів крил! Хоч би добратись до того дерева, до тієї вершини. Але ліве крило! Ліве крило! Як його важко здіймати! А тут раз по раз долітає знизу оте жахливе клацання.

Тридцять разів плигнув Великий Кіт у повітря і тридцять разів зривався на землю ні з чим. А тим часом він до нестями яскраво бачив маленьке тіло Непосидька, що злилося з грифом, підіймалось і опускалось разом з ним, метлялося з сторони в сторону. Птах б’ється майже на одній висоті. Та це на момент. Далі він знову підлітає вище. Що буде, коли він переможе і міцними ривками вгвинтиться в повітря до хмар? Страшний звір підкидає ще раз і ще раз своє тіло вгору. Ось він майже діткнувся зубами птаха, навіть посипалось пір’я. Кілька пушинок прилипло до вогкого писка. Лоскочуть. Звір пирскає і присідає для нового скоку.

Ні, вже не треба. Гриф хитнувся, падає на ліве крило, йде перекидом униз...

Востаннє клацає пащека і змикається на голові птаха. Ще через секунду від грифа лишається саме тільки пір’я.

Великий Кіт ніжно й тривожно мурчить, зализуючи рани кошенят.

Непосидько щільно притуляється до маминих грудей. Як він налякався! І до цього часу калатається серце.

Вайлові все байдуже. Бій як бій. От тільки прикра незручність: він не може дивитися правим оком. Зовсім нічого не видно.

Звіря підводить голову, і руда чула мама тривожно зализує його порожньо-криваву орбіту.

— Так, бій був як бій,— стверджує і вовк, обережно поглядаючи на чагарник, виходить на галявинку позбирати, що лишилось від птаха.

Він не програв нічого, коли не вважати на час. Але ж навіть його він використав з насолодою. Не завжди ж щастить побачити бій птаха із звіром у повітрі.

Великий Кіт летить на вогняних ратищах

Костяна Голка лежала й лежала. їй ввижалося, що трапилося щось страшне. Можливо, вона вже не живе в своєму двоногому тілі, можливо, вона вже блукає, шукаючи шляхів до великого предка, до прабатька роду — могутнього Вовка. Адже ж з первовіку в Оленячій Долині жив лише чотириногий Рудий Вовк. Він сам полював і користувався всіма добрами лісу й лугу.

Але згодом, з того краю, де щодня встає сонце, прийшов Великий Мисливець. Він мав списа і вогонь. Рятуючись від нього, прабатько-вовк обернувся в людину. Діти первововка довго змагалися з Великим. Мисливцем, та перемогли лише тоді, коли хитрощами викрали в нього вогонь.

Вони вкинули його в суху траву, і з того знялась усесвітня пожежа. Обеззброєний ворог намагався був утекти, але не зміг перебігти через вогонь. Його вбили Руді Вовки, прилучивши до своєї зброї ще і його спис.

Відтоді вони знову стали володарями Оленячої Долини.

Костяна Голка насилу розплющує очі. Над нею висока сосна; гострі глиці сяють, освітлені збоку сонцем. На гілці сидять в ряд дві білки і пильно стежать за Костяною Голкою.

Але де вона? Костяна Голка підводить голову, підіймає руку, пробує ворухнути ногою. Як, вона ще вкупі з ним? Тіло підводиться разом з нею? Це таки правда! Костяна Голка вже сидить, навіть намагається встати. І разом з нею підводиться все її тіло.

Наступила на спичку, вкололась між пальцями,— болить.

Ну, то що ж воно виходить. Далебі, Костяна Голка не вмерла? Вона жива, така, як була, у своєму звичному тілі? Костяна Голка навіть зраділа, але відразу нашорошилась. Десь спереду чути потужний рев Великого Кота. А це що? Що це нявчить? Кошенята? Костяна Голка розводить гілки. Там он галявинка. Чорний гриф б’є крилами у повітрі; він хоче летіти й не може, бо в одно крило йому уп’ялось кошеня, а друге висить на нозі...

Великий Кіт люто підстрибує в повітря. Костяна Голка стоїть деякий час нерухомо, а далі одривається од гілок і кидається тікати; вона біжить скільки сили, не дивлячись під ноги, не розбираючи шляху,— тільки б далі від цього страшного місця.

Їй уже все ясно: вона справді жива, але тільки завдяки чорному грифові. Великий Кіт доніс її майже до свого лігва, та гриф напав на отих кошенят, і, рятуючи їх, звір забув про неї. Тепер треба використати час і втекти, сховатись раніше, ніж хижак опам’ятається. На шляху трапився терник — Костяна Голка його не помітила; глибокий рівчак, де весною збігала вода, вона перелетіла так швидко, що придавлена її п’ятою чорна гадюка не встигла навіть тицьнути її в литку і лише тричі скрутилась та люто зашипіла, випускаючи свій роздвоєний довгий язик.

На березі сиділа сорока. Вона весело щебетала з борсуком, розповідаючи йому безліч лісових новин. Мова йшла про Червоних Мурашів. Сорока на свої власні очі бачила, як двоножці оточили селище тих мізерних комах. Вони прийшли із вогняними головешками. Ну ж і гримали, кричали! Голомозий тупав ногами, погрожував списом, а далі

ухопив оберемок трави, листя й сухої глиці і кинув усе те на комашнище. Це чистісінька правда! Сорока сама бачила, як товстий двоножець далі жбурнув у ту купу свою головешку, і вона спалахнула. Ось тут піднявся ґвалт! Мураші біжать хто куди, тягнуть свої подушки, хапають своїх дрібненьких зелененьких корівок. Та куди!

— Ох, як би ти, голубе, зиркнув був хоч одним оком! І сміх і біда. Ті тікають, а ці давлять їх ногами, штурхають у них головешками... Чи й врятувався хоч один...

Сорока на момент спиняє свій стрекіт. Користуючись з цього, борсук, якому найменш було діла до Червоних Мурашів, поцікавився, визирнувши чорпеньким носом з-під пенька:

— Але скажи, вони, оті двоножці, звісно, буди із своїми гострими довгими палицями?

— О, а то ж як,— підскочила білобока,— там у кожного такий костур, просто жах!

Борсук пирснув і сховався під пеньок. Вона розказує! Попросила б у борсука,— він, чого доброго, знає дещо більше. Костури! Добре про них згадувати, перелітаючи з вершечка на вершечок, а от коли б такий костур та потрапив їй у крижі,— як це весною було з борсуком. Ледве зостався живий.

І борсук ще дбайливіше сховався в нору. Але сороці до цього було байдужісінько.

— Га,— клопоталась вона,— костури такі зграбні, але ти додивився б, що вони стали робити далі. Неймовірно!

Сорока спурхнула нижче і сіла на ту гілку, що якраз була проти нори. В голосі її чулася таємничість.

— Ти чуєш?

Борсук чув; йому самому страшенно кортіло довідатись, що

стали робити далі двоножці. І він визирнув з нори.

— О, це щось неймовірне! — застрекотіла сорока.— Покінчивши з мурашами, вони найперше оточили праматірну сосну,— ти знаєш, вона росте за ярком проти сухого бука... Тоді голомоза людина здобула з торбини ножа і на глибину двох воронячих дзьобів устромила його в сосну. І це саме почали робити й інші двоножці. Як дерево з усіх боків укрилося ранами, вони перейшли до тигрячої сосни,— знаєш, об неї тигр завжди чистить свої пазури?

Вони страшенно зраділи такій нагоді, бо кора на деревині і без них була пошматована, і на ній позастигали великі бурульки живиці. Я це все помітила, бо дуже й дуже уважно стежила з сухого бука. Обдивившись дерево, вони швидко стали віддирати ті бурульки і наліпляти на кінці своїх костурів...

— Ти хочеш сказати, на ті кам’яні наконечники? Вони гостріші за пазури...

— Овва,— нетерпляче застрекотіла сорока,— дозволь уже мені не розбиратись у таких тонкощах,— але вони їх геть-чисто пообліпляли живицею, щоразу вкачуючи в мох і суху траву.

Як це зробили, а бурульок лишилося ще багато, вони почали віддирати їх, качати у кульки, і так довго це робили, що коли б не нестерпне бажання довідатись, чим це все закінчиться, можна було б навіть заснути.

Вони обібрали всю живицю з обох дерев і, йдучи до табору, не облишали цієї роботи й далі. Отже ж дурні! Вони обдивлялися кожну

соснину, поки не понабивали живицею своїх торб так, що кожна з них стала товща, мій любий друже, від твого кряжа.

Всім відомо: товщого кряжа, ніж у борсука, немає ні в кого, і він аж пирснув від задоволення. В цю мить щось шелеснуло в кущах. Борсук одразу злякано увібрав писок у плечі і зник у норі. Сорока і собі злякано пурхнула вгору. Хтось лісом біг так швидко, що аж пір’я з голови одлітало, довге, мов конячий хвіст. Це ж видовище! Це ж картина! О матінко, зачепилось за пеньок. Та куди,— не зважає — біжить далі. Ціле пасмо облишило на тернині. Треба затямити місце, дуже делікатна річ: можна вистелити зсередини гніздо отим чудернацьким пір’ям!

Перед втікачем — стовбур старого дуба. Дуб цей повалився в останню грозу, а як падав — сплутався з трухлим явором; хилячись удвох, вони зачепили осокора. Той осокір давно вже підгнив і держався лише за грушу й кленок; і от вони всі п’ятеро гримнули на землю, сховавши під собою цілий підлісок з терну, ожини, глоду й хмелю.

Ох, як вони шелеснули, як пручався підлісок! Та куди там йому,— увесь захряс під листом звалених велетнів. Проте не минуло й десяти днів, як дрібнота таки перемогла. Перший показався тисячами своїх пагінків хміль. Він біг по гілках, звивавсь у кільця, крутився вусиками і таки домігся свого,— оповив мертвого дуба знизу до найвищої гілочки, заслав листом, як самому хотілось.

Ну то от,— той утікач добігає сюди, пнеться на дуба, на покрівлю, нап’яту хмелем, провалився та й шелеснув униз. Але яке ж цупке та живуче! Он показалась лапа, іще одна, наверх визирає голова. Втікач чарапкається, сопе, прискає...

Сорока не може усидіти, перелітає з гілки на гілку то вище, то вниз. Ох, як цікаво! Вона аж захлинається. От, якби хоч одним оком міг поглянути на це диво борсук.

Руді Вовки прислухались. Стрекіт сороки в однаковій мірі може віщувати й добре, і зле. Вона може летіти слідом за левом, що цупить убитого оленя, і може любісінько стежити за мисливцем, коли він підкрадається до дичини. Але тепер у лісі має бути щось виняткове, і до того ж події відбуваються швидко. Напевне, лісом мчить якась звірюка, і сорока не відстає від неї ні на крок. От вона на хвилину вщухла; тепер вона знову стрекоче, але на тому ж самому місці. Вона пурхає з гілки на гілку. Можливо, зав’язалась боротьба.

Але дивно,— не чути звірячого рикання. Не чути ніякого запаху, а тим часом вітер віє саме з того боку. Кендюх роздуває ніздрі. Голомозий — також. Вогняна Хмара тим часом зліз на самий вершечок величезного бука. Він добре вмостився. Очі його вже намацали білобоку. Це там, де впав сухий дуб. Там, напевне, ведмеже лігво,— стільки стовбурів навалило.

Ні, там немає ведмедя,— говорить Голомозий. Він там полював оце недавно і нічого не бачив. Але що гаяти час?! Руді Вовки закінчили свої справи в лісі; вже вечоріє; сонце хилиться нижче й нижче. Треба поспішати до табору.

Вогняна Хмара нехотя злізає на землю. В одній руці у нього головешка, у другій спис. Спис помітно важчий з того кінця, де наконечник. Хлопець милується: як він вдало обкрутив його сухим мохом з живицею. Це небезпечна зброя. Вона така ж грізна, як і небесний вогонь.

Голомозий і Кендюх радяться. Мандруючи в лісі, вони дізналися, що Великий Кіт, який сьогодні напав на таборище,— забродько з Великого Лугу. Це самиця. Вона не має одного пазура на передній лапі,— це ясно видно із сліду. В чагарях у неї сховані кошенята. Кошенята ці ще малі, щоб полювати самим. Великий Кіт носить у лігво їм слабосилу живу здобич. Коли б це було не так, Руді Вовки помітили б кров Костяної Голки. Цього ж не було, хоч Голомозий сам якнайуважніше розглядав сліди, які залишив після себе Великий Кіт.

— Але що, зрештою, втішного,— після довгої паузи сказав Кендюх,— це те, що .наші Коти, з Оленячої Долини, після 4 позаторішнього миру поводять себе як годиться...

— Вони не дурні, щоб встрявати у якусь спілку супроти Рудих Вовків, — відповів Голомозий.— Коли в часи глибокого снігу Безвухий Кіт увійшов у спілку з Щербатим Ножем і разом накинулась на Кривозуба, то Руді Вовки їм цього не подарували. Де тепер той негідник, Щербатий Ніж, і що сталося з Безвухим Котом? Чи не знайшли лого в чагарнику задубілого? Рудий задавака почорнів, немов соснова головешка.

— А так,— відповів Кендюх і опустив на груди свою важку голову. Ще б він не пам’ятав тієї лютої зими! Всі двоногі вовки зголодніли і ледве трималися на ногах. Тоді Щербатий Ніж убив лиса і сам його з’їв. Навіть не сказав нікому, а як ділили шкури на пасма і жували, щоб сяк-так вгамувати голод,— він усе бідкався і прохав собі більше, а вночі накинувся на чотириногого вовка, душив і кричав: "Я Кіт, я Великий Кіт, тікайте мерщій!" Чотириногий вирвався. Тоді Щербатий Ніж плигнув на Голомозого, і Щербатого мусили скрутити. Він все ж випорснув і лежав за табором зовсім тихо, тільки харчав, ніби справді помирав з голоду. Однак це була омана, він хитрував, і поки Руді Вовки журилися його бідою, зумів домовитися з Великим Котом, і той, незважаючи на вогонь, перекинувсь у табір, схопив живцем Кривозуба і відразу ж розчавив йому голову. А Щербатий Ніж лежав і все реготався, запевняючи, що кращої страви, як мозок Рудого Вовка, йому не доводилось їсти.

Щербатого Ножа на місці убили мисливці, а другого дня убили й Кота,— бо що інакше вони могли вчинити?

Цього було досить, щоб Великі Коти втямили небезпеку спілкування супроти людини. Ні один з них більш не з’являвся. Це було взято за добру ознаку, і Руді Вовки за допомогою смоли і міцних ременів з’єднали докупи дві кістки — кістку Великого Кота і кістку Рудого Вовка, що було рівнозначно укладанню довгого й тривалого миру.

Отож, зрештою, треба було б провчити і цього хижака-забродька.

Не міг знайти кого ліпшого нікчемний звір для спілки, як тих легкодухів — Червоних Мурашів!

Кендюх зовсім поринув у ці думки, та незабаром увагу його раптом привернуло гупання босих ніг і важке сопіння, що могло належати лише двоногому Вовкові. Але хто він? Де він міг би взятись, коли всі сидять у таборі, а вони п’ятеро ось ідуть по цій стежці. Він озирнувся. Разом з ним зробила це й решта мисливців. Яке ж було їх здивування, коли розгорнулись кущі і з-за них показалась Костяна Голка. Вигляд її годі описувати: він був страшний.

Кендюх остовпів, а далі, не кажучи й слова, кинувся тікати. Він поспішав, бо спина Голомозого вже ховалась у кущах. Дівка, яка вже вмерла, знову убралась у людське тіло. Це була нечувана річ, жахливіша за зустріч з левом, з тигром, з Великим Котом. Це втілене лихо, сама біда. І всі відважні мисливці, всі п’ятеро, тікали, як тільки могли.

Але вони викинули з уваги Кендюха. Велика голова його і могутній тулуб були надто важкі для його ніг, і він швидко відстав. Як він сопів, як він одчайдушно поривався вперед! А тим часом відстань поміж ним і Костяною Голкою дедалі меншала, і, зрештою, настав той момент, коли, зробивши останнє зусилля, вона вп’ялася йому в плече. Тоді Кендюх несамовито скрикнув і майже непритомний звалився на землю.

— Але годі, що з вами? — не випускаючи з рук Кендюхових плечей, кричала Костяна Голка. Вона сміялась і плакала, тремтіла і захлиналась від щастя.— Це я, це ж я, Костяна Голка. Я зовсім жива, я не вмирала, я навіть не ушкоджена. Розплющіть очі, гляньте на мене, спробуйте рукою. Я зовсім тепла. Серце моє б’ється. Великий Кіт б’ється із грифом, що похапав малих кошенят, я втекла і тепер тут. Ну-бо, погляньте, оце мій ніс, оце мої очі, це руки, це ноги…

Кендюх, все ще не розплющуючи очей, доторкнувся рукою до привида. Справді, дівка тепла, справді, це її ніс, і він також теплий. Тоді Кендюх обережно розплющив очі і не міг сховати виразу щирого задоволення: перед ним таки справді ця дівка, а не казна-що.

Але як же ж вона їх налякала! Фу! Парко, мало не розтрусив черево.

Кендюх сів, опустив на хвилину голову на груди і несподівано роздув ніздрі. А тоді враз схопився і, шарпнувши за руку дівку, кинувся в напрямі до табору. Він учув небезпеку. Великий Кіт уже кинувся навздогін, але, напевне, був іще далеко, і Кендюх мав надію добігти до табору раніше, ніж той встигне зробити свій останній стрибок. Тепер уже не Костяна Голка, а він кричав і волав почекати, застерігав про небезпеку, водночас героїчно намагаючись не відставати від Костяної Голки. Та де йому було угнатись за нею! Почувши про Великого Кота, вона так метнулася, що їй міг би позаздрити найпрудкіший олень.

Вона давно вже зникла у вечірньому присмерку лісу, і Кендюх лишився один. Відчай надав йому сили, і він мчав так, як ще не бігав ніколи. Нарешті ліс перейшов у кущі, а з-за них показались вогні становища. Кендюх ще завзятіше наліг на ноги, водночас прислухаючись, чи не чути звіра за спиною. О, він ніби відстав, напевне, затримався там, де Костяна Голка вловила Кендюха.

Коли Кендюх добіг до табору, він застав там величезне зворушення. Всі були вже на ногах і, потрясаючи списами, заклинали Костяну Голку вернутись туди, звідки прийшла. Костяна Голка метушилась навколо таборища і запевняла Рудих Вовків, що вона не що інше, як тільки Костяна Голка,— що вона жива і втекла із лігва лютого хижака.

Поява Кендюха заспокоїла Рудих Вовків. До його слів прислухалися у таборищі і зважали на них. Крім того, він таки вернувся, хоч і з запізненням! Словом, він перескочив через вогні, якими оточене було таборище, і протяг за собою Костяну Голку.

До них наблизились двоногі Вовки; спочатку боязко, а далі сміливіше вони почали обмацувати Кендюха й Костяну Голку і робили б це не знати скільки часу, коли б далеке приглушене рикання не сповістило їх про наближення Великого Кота.

Кендюх кинувся підкладати дрова у вогнище. А втім, це давно вже робили Голомозий, Око, Довготелеса, Вогняна Хмара та інші сторожкіші мисливці. Табір містився на точку, що мав сорок кроків завдовжки і стільки ж завширшки. Ще перед заходом сонця його навкруги обіклали купою гілля, хмизу, повалених дерен так, що, запалені, вони вогняним кільцем відділяли таборище від решти світу. Накидані нові оберемки палива ще збільшили вогнище, і вогняні язики високо підіймалися в темряву неба. Мисливці розташувались купками по лінії вогнища, тримаючи в руках зброю. Вони приготувались до зустрічі. Звір їх не застане тепер, як тоді, коли вихопив Костяну Голку,— зненацька. Але зовні вони поводяться так, ніби нічого не сталося.

Ось, коли хоче, хай той поганий Кіт погляне на Голомозого,— хіба він не такий, як завжди? Як недбало сперся він на свій спис і дивиться через вогнище в нічну пітьму лісу. Ватажок роду робить це так, як завжди, щоночі. Он стоїть Кендюх. Спис аби-аби тримається в руках; очі заплющені, голова важко спадає на груди. Він куняє.

Ніч? Близькість Великого Кота? Яке діло Кендюхові до того, коли очі так солодко злипаються! Правда, вії у нього ніби тремтять, але це може і здатися. Це, мабуть, просто танцюють тіні на обличчі у нього.

Он Око сперся на ратище. Поруч нього Шуліка, Тремтяча Осика, Безпалько, Кривоніс... Усі стоять, де кожному треба, вдивляються в пітьму. І раптом хтось запитав:

— А де ж Оленячий Ріг?

Стало тихо, і в цій тиші прокотився зойк Довготелесої!

— Ми ж забули його за вогнями!

Кендюх підвів голову і, ні слова не кажучи, кинувся, щоб плигнути через вогнище, але саме в цей час за лінією вогню зловісно зашелестіли кущі і з жалібним виттям заметушились по табору чотириногі вовки. По цьому зовсім недалеко пролунав хрипкий клекіт. Кендюх застиг. Поза шкірою в нього пробігли колючі морозяні голки. Великий Кіт сповіщає про своє прибуття.

— Але що ж робити? — вирвалось у Вогняної Хмари.— Невже ми Оленячого Рога так і залишимо?

Голомозий навіть не глянув на нього. Він уже встиг подати знак пальцями Окові, і той, ухопивши ломаку, кинувся розсувати вогонь з протилежного боку від того місця, де обзивався Великий Кіт. І як тільки применшилось вогнище і показалась чорна, не залита полум’ям смужка землі, туди відразу ж кинулись чотириногі Руді Вовки, які до того блукали досі в лісі, мало не збивши з ніг Ока.

Вскочивши в коло, вони сипнули на середину, де сиділи діти й жінки. Ох, як тут було затишно й безпечно!

Вовченята скавуліли і лізли під теплі тіла людей, лизали у носи й губи замурзаних і пузатих своїх двоногих ровесників і по-дитячому лащились до їхніх мам.

Гостровухий якийсь песик швидко добрався до Довготелесої. У неї солодко спала на руках Волохата. Він нашвидку і ласкаво угамнув її за бік і, поки та зо сну міркувала, що сталося, просунувся під неї і притулився до теплого живота Довготелесої. Волохата, як жовтий клубочок, скотилася з колін Довготелесої і підбігла до Кендюха. Їй було боязко й цікаво. Повискуючи, вона тремтливо притулилась до ніг свого двоногого оборонця.

— Ну, ти, дурненька,— озвався Кендюх.— Будь лихою й завзятою,— і поклав їй свою руку за вушка.

Волохата, повернувши голівку, висунула гарячий язик і лизнула цю велику, ніжну й чудернацьки голошкіру лапу. Око тим часом розгорнув іще ширше краї вогнища і крикнув у пітьму:

— Оленячий Ріг, якщо можеш, підповзай швидше сюди!

Почулось зітхання, і голос, ніби шелест калинового листя, діткнувся до вуха Ока:

— Я вплутався в ожину. Я не можу й поворухнутися!

Він вигадував, бо був зв’язаний і загорнений в оленячі шкури.

Не встигли завмерти слова хлопця, як десь зовсім близько почулось рикання звіра. Око завмер.

— Він уже тут. Він уже тут, але хай спробує підійти, хай лишень тільки спробує!

Поруч Голомозого виріс Вогняна Хмара.

— Зуби в нього міцні, пазури теж, хутро, як три оленячі шкури, от тільки хай покуштує, які на смак вогняні списи!

— Будьте обережні, будьте сторожкі,— гукнув тихо Кендюх,— він уже зовсім близько блукає, той поганий вонючий Кіт. Одманюйте його далі від хлопця.

Голомозий войовничо й застережливо крикнув у пітьму ночі:

— Гей ти, жовтоокий, чого ти знову прийшов до цього таборища! Іди геть собі далі! Ми не чіпали тебе, ми не ліземо до твоїх дітей і твого лігва! Іди собі, іди своєю дорогою, не виводь з терпцю Рудих Вовків, що завжди ладні стати тобі за найкращих приятелів.

— Ні, він не хоче йти, він наближається,— позираючи на скулену Волохату, гукнув Кендюх.— Він не хоче миру, поганець. Але стежте, щоб не наблизивсь до Оленячого Рога. Он він чорніє...

— Агов, жовтоокий! — загукав знову Голомозий, і цього разу в його голосі зазвучала погроза.— Зупинись, повертай собі геть, повертай швидко, повертай негайно. Руді Вовки бентежаться, вони непокояться, вони беруть до рук свою зброю. Іди, іди собі швидше геть!

— Він таки не зважає,— тривожно зашепотів Кендюх.— Волохата вся дрижить.

— То ми підсмалимо йому хутро,— гримнув Голомозий і звитяжно гукнув:

— Ну, йди, йди, вонючий поганцю, іди швидше, плигай близенько. Ну ж! Злякався? Боїшся? Але не турбуйся! Руді Вовки мають досить снаги, щоб зробити з тебе купу поганого м’яса.

Цей войовничий виклик людини, що там за, вогнем, мало припав до смаку Котові. Не криючись уже, він голосно пирснув і заревів, аж заклекотіло у грудях. До того ж він помітив чорну живу купку в кущі і, втягши повітря, не зміг не впізнати в тій купці двоножця. Він присів.

— А, жовтоокий хоче війни! — Голомозий встромив у вогонь кінець списа. І так само зробили й усі. Якусь секунду було все звичайно і тихо, тоді враз зашкварчало, посипалися довкола іскри, зметнулися язики жовтого пекучого полум’я. Одночасно з цим Кендюх враз нагнувся, схопив за в’язи Волохату і, скільки вистачало росту, підкинув її вгору.

Чотириноге вовченя одчайдушно заскавуліло, рвонулося. Ух, який страшний крик вирвався з його грудей!

Це було занадто. Ці двоногі нікчеми просто збожеволіли з жаху. Вони плюються тими жовтенькими скалочками, що вискакують з кінців палиць, хочуть налякати Кота отим безпомічним чотириногим звіром.

Пітьма заворушилася. Двічі,— це зовсім ясно побачив Вогняна Хмара, — блиснули очі в темряві, але ще надто далеко, щоб туди можна було швиргонути списа.

— Ну, чого ж ти там, поганцю, тупцюєшся! — насмішкувато гукнув тоді Голомозий.— Від якого часу твоя паща стала зневажати маленького чотириногого Рудого Вовка? Чи, може, замість зубів там звила кубло стара жаба? Якщо боїшся — тікай, або оцей вовк геть переберe твої трухлі кістки, беззуба торбо!

Волохата, що нею потряс Голомозий у повітрі, знову заскавуліла і заборсалася.

Великий Кіт втратив владу над собою. Він не терпів ніяких різких рухів, він не терпів крику жодної живої тварини. Він забув про нерухомого двоножця в кущах. Його щелепи клацнули, і сама собою покотилась слина: він бачив лише саму Волохату, що скавуліла в руках у товстого двоножця.

— Він уже несамовитіє,— шепнув Вогняна Хмара,— він тепер уже присів, упирається задніми лапами, б’є по ребрах хвостом. О, як блискотять очі!

Вогняна Хмара не помилився. Великий Кіт таки присів, тричі вдарив себе хвостом по боках, уперся в ґрунт і зметнувся вгору. Але Руді Вовки його попередили. Списи, на яких кипіла, бризкаючи вогнем, живиця, разом ізсковзнули з кидалець і зафурчали з такою силою, що вогні

повитягались на всю довжину ратищ, маленькими кометами розтинаючи пітьму ночі.

Великий Кіт зойкнув, зіткнувшись з вершками тих вогняних ратищ. Він зрозумів, що занадто піддався спокусі. Але давати відбій було вже пізно. Засліплений вогнем, очманілий від болю, він покотився на землю, заливаючи кров’ю живицю, якою обліплені були кінці списів. Живиця; однак, не гасла, а спалахувала ще яскравіше.

— Тепер тобі вже кінець! — закричав Вогняна Хмара і, запаливши нового списа, що лежав біля його ніг, швиргонув знову у звіра.

Кіт підхопився і став люто кидатись угору, намагаючись звільнитися від страшних поцілунків летючих вогнів. Але бачачи, що здолати їх нема сили, обернувся і кинувся навтіки. Роздмухана швидким бігом смола спалахнула з новою силою. До того ж вона танула, розтікалась по тілу тварини, розносячи вкупі з собою нестерпний біль і вогонь. Великий Кіт горів заживо.

— Тепер ти не повернешся більше! — вимовив Голомозий, востаннє глянувши вслід звірові, що зник у лісі.

Всі полегшено зітхнули. Розв’язали і ввели в коло Оленячого Рога. Він був блідий і ще тремтів, та, пересилюючи свій жах, намагався бути веселим і байдужим.

— О, як ви його нагнали,— говорив він, розтираючи потерплі руки й ноги.— Він уже був зовсім близько від мене, і я бачив, як спис Голомозого потрапив йому просто в горлянку. Кендюх поціляв, мабуть, у серце, але влучив вище. Я спочатку не розумів, чому всі списи потовщені на вістрях, ніби їх повкачувано у вовну; але запахла смола, війнуло вогнем, і я став тоді зовсім спокійний. Жодна істота не витримає таких списів!

— Вони майже всі цілі,— хвальковито вигукнув Вогняна Хмара.— Голомозий, Кендюх, Око, Дубовий Сучок і Перервана Щока — всі вони викинули лише по одному спису, і тільки я швиргонув два, але один марно полетів у повітря.

Хлопці ще гомоніли, ділячись сьогоднішніми враженнями, але старші мисливці всі одійшли в один бік. Голомозий витяг цурку і тихенько зафурчав нею в повітрі.

Жінки й діти кинулись докупи і попадали ниць одне біля одного. Разом з ними поховалися з ляку й чотириногі вовченята. Лише Куций, Одновух, Вихор, Гавкун і ще з п’ять старих вовків посунули помаленьку в куток до мисливців: як не зможуть порадити мисливцям, то хоч послухають...

Коли все стихло, Голомозий тихим голосом, щоб він не долетів до жінок і дітей, сказав:

— Кіт з Великого Лугу поніс невеселу звістку своїм. Але, зрештою, що маємо робити? Не Руді Вовки їх зачепили перші. Хіба ми не попереджали його? Однак він не зважив на наші слова. Та коли б тільки йшов сам на сам і відкрито. Але ж він використав неприязнь Червоних Мурашів до Оленячого Рога, що ненавмисне зруйнував їхні гнізда. Кіт заспілкувався з ними, вихопив серед білого дня Костяну Голку і далі знову пішов війною. Отож Руді Вовки не могли учинити інакше, ніж учинили.

Не їхня тут вина. Вони прагнуть тільки миру з Червоними Мурашами і Котами з Великого Лугу,

Голомозий помовчав трохи і далі сказав:

— Якщо на це буде згода відважних мисливців, то Руді Вовки, не гаючи часу, закріплять з Червоними Мурашами і Великими Котами мир так, як це робили їхні предки.

— Це добре сказано,— підвівши на хвилинку свою голову, промовив Кендюх,— Руді Вовки ніколи не накидалися перші на Червоних Мурашів, ні на Великих Котів. Їм нема цієї потреби й надалі.— Він, Кендюх, за мир.

Мисливці приєдналися до Кендюхової думки. Тоді Око вийняв із своєї торбини дві кістяні дошки, кожна з лікоть завдовжки, і гострі ножі. Голомозий підвівся і стиха вдарив у колоду. Узялись за свої палиці Кендюх, Вогняна Хмара і ще четверо, поки всі сім колод не сповістили Оленячу Долину, що Руді Вовки укладають мир з Червоними Мурашами й Великими Котами.

У такт гомону колод запрацював своїм ножем Око. На костяних дощечках вирізав він: на одній Червоного Мураша і Великого Кота, а на другій — двоногого Рудого Вовка. Коли малюнки були викінчені, він густо обмастив обидві кістки живицею з розмальованих боків, міцно стулив їх і скрутив зверху тугими оленячими жилами.

Нехай так міцно тримається і добрий мир поміж відважними мисливцями з роду Рудих Вовків, Мурашами й Котами. По цьому дощечки, поєднані в одно, були урочисто поховані глибоко в піску, і, стомлені бурхливими подіями дня, Руді Вовки взялися вечеряти.

Волохата лягла поруч Кендюха. Вона пообгризала геть усі кістки, що той їй кинув, і була дуже щаслива з цього.

Костяна Голка, навпаки, їла дуже мало. Обнявшись з Печеричкою, вона розповідала їй про свою втечу із лігва Великого Кота, і так, розмовляючи, обидві непомітно заснули. Заснули Вогняна Хмара, Перервана Щока і Дубовий Сучок. Не спали лише Кендюх, Голомозий і

Око. Ще лишилася половина ночі, і вони сторожко охороняли табір від несподіваного нападу якого-небудь хижака.

Правда, Кендюх стоячи куняв, але це не турбувало Голомозого й Ока. Вони знали, що, сплячи, він чув, як шелестить, вибиваючись з ґрунту, трава і шарудить під землею кріт. А втім, думали вони не про це.

— Олені прийшли в нашу долину,— вдивляючись у пітьму ночі, говорив повільно Голомозий.— В цей час наші предки завжди закликали до себе плем’я Гірських Ведмедів. Ми це також повинні зробити, у нас є чим частувати гостей.

Око на знак згоди кивнув головою.